

UNIVERZITET U ISTOČNOM SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
KATEDRA ZA GEOGRAFIJU

Završni rad

TURISTIČKI POTENCIJALI OPŠTINE SOKOLAC

Mentor
Prof.dr Goran S. Jović

Kandidat
Veselin Vuksanović

Pale, 2012. godine

SADRŽAJ

UVOD.....	2
Predmet i ciljevi istraživanja.....	3
Metode istraživanja i očekivani rezultati.....	3
1. TURISTIČKO GEOGRAFSKI POLOŽAJ	4
1.2 Geografski položaj	4
1.3 Turističko geografski položaj	5
1.3 Funkcionalni položaj	6
2. PRIRODNE TURISTIČKE VRIJEDNOSTI.....	7
2.1 Geomorfološke turističke vrijednosti.....	7
2.2 Hidrografske turističke vrijednosti	9
2.3 Biogeografske turističke vrijednosti.....	11
2.4 Klima kao turistička vrijednost	12
2.4.1 Temperatura vazduha	12
2.4.2 Padavine.....	13
2.4.3 Oblačnost	13
2.4.4 Insolacija.....	14
2.4.5 Vjetrovi	14
2.4.6 Vlažnost vazduha	14
3. ANTROPOGENE TURISTIČKE VRIJEDNOSTI.....	15
3.1 Etnografske turističke vrijednosti.....	15
3.2 Kulturno – istorijski spomenici	16
3.2.1 Vjerski objekti.....	17
3.2.2 Ostali kulturno istorijski spomenici	20
3.2.3 Arheološka nalazišta.....	22
3.2.4 Naselja kao turistička vrjednost	22
4.MATERIJALNA BAZA RAZVOJA TURIZMA	25
4.1 Ugostiteljski i smještajni kapaciteti.....	25
4.2 Saobraćajna i kanalizaciona infrastruktura	26
4.3 Sportsko – rekreativni i ostali kapaciteti	27
5. TURISTIČKI PROMET	29
6. POSTOJEĆI OBLICI I MOGUĆNOSTI RAZVOJA TURIZMA	32
6.1 Manifestacioni turizam.....	32
6.2 Lovni i ribolovni turizam	34
6.3 Tranzitni turizam.....	34
6.4 Sportski turizam.....	36
6.5 Ruralni turizam.....	36
6.6 Kupališni turizam	36
7. ZAKLJUČAK	37
8. LITERATURA	38

UVOD

Od kraja 19. vijeka riječi "turista" i "turizam" prodiru u skoro sve jezike svijeta i postaju univerzalno razumljivi pojmovi. Danas svi znaju ko su turisti i šta je turizam, i to ne samo zbog toga što su čuli o tome, već i zbog toga što su se sami povremeno našli u ulozi turista ili su, kao domaćini, našli u kontaktu s turistima. Danas od Eskima na Grenlandu do plemena u džunglama sjevernog Tajlanda niko više nije zaštićen od turizma. Međutim, pored zdravorazumnog poimanja turizma, ubrzo po njegovom nastanku javila se i potreba njegovim definisanjem. (Jović i drugi, 2008.).

Dakle gdje god su nastanjeni ljudi i sve dok su društveno-ekonomiski orijentisani upražnjavaće neki oblik turizma, da li iz turističko-motivskih razloga ili nekih drugih suptilnih ili spontanih.

Turizam je, kao ni jedan sličan fenomen prije njega u istoriji, omogućio masovno kretanje ljudi s jednog kraja planete na drugi i njihovu široku prostornu disperziju, pri čemu je osnovni pokretač i predmet interesovanja upravo sam geografski prostor, tj. raznovrsnost svega onoga što se u njemu nalazi. Turizam uključuje diskreciono i slobodno korištenje vremena i novca, s tim što se novac zarađen u mjestima prebivališta troši u mjestima koja se posjećuju. Može se poistovjetiti sa značenjem:

TURIZAM JE KRETANJE UZ POTROŠNJU

($T = K + P$) sa nizom pojavnih oblika. (Jović, 2006.).

Dakle turizam koristi prostor za svoj razvoj i to ne samo običan prostor već kvalitetan prostor u kome će se razvijati određeni vidovi turizma u skladu sa karakteristikama datog prostora. Međutim turizam nije štetan za prostor on čak i dovodi do njegovog obogaćenja i poboljšanja. Jedina pretnja prostoru su loše doneseni planovi turističkog uređenja prostora i nemarnost turista koja dovodi do oštećenja prostora i rušenje reputacije i ugleda potencijalne turističke destinacije.

Turizam se početkom dvadeset i prvog vijeka razvijao naglim koracima. Bez obzira na sve predpostavke Svetske turističke organizacije (UNWTO) i planera razvoja turizma na globalnom nivou, dokazao je 2008. godini da je kretanje koje ne poznaće granice i stalno iznenađuje svojim rastom. Uspjeh i budućnost turizma je povezan sa pravcem razvoja i kritičnim trendovima koje podupire njegova ekspanzija. Turizam je uslovijen mnogim promjenama kao što su promjene na tržištu, starenje svjetske populacije, ali i aktivan način života ovog segmenta tražnje; promjena motivacije putovanja; stvaranje tržišnih niša; razvoj informacionih tehnologija; promjena izbora putovanja stanovništva... Brza liberalizacija i deregulacija tržišta će donjeti jaku konkurenčiju u cjeni, kvalitetu i karakteristici turističkih proizvoda. (Štetić i drugi, 2009.).

Dolazeći do što više informacija o učešću turizma u privrednom dohodku i razvoju pojedinih gradova, regija i država postali su jasni razlozi zašto se pojedine zemlje trude da razviju turizam na svojim prostorima.

Opština Sokolac spada u red srednje razvijenih opština i nema neke značajne projekte za budući razvoj poslovnih aktivnosti i zapošljavanje stanovništva. Razvojna šansa opštine se zasniva na drvno-prepađivačkoj industriji i razvoju i unapređenje turizma. To je razlog da predmet ove teme bude turizam. Pokušaćemo da sagledamo i analiziramo trenutnu situaciju postojećih turističkih vrijednosti opštine Sokolac.

Predmet i ciljevi istraživanja¹

Predmet istraživanja ovog rada biće identifikacija i utvrđivanja kvantiteta i kvaliteta potencijalnih turističkih atraktivnosti i objekata koji su smješteni na teritoriji koju obuhvata opština Sokolac, zatim izvršiti analizu o mogućnostima potencijalnog aktiviranja pojedinih atraktivnosti i stvaranju potencijalne turističke ponude.Kao i određivanje turističkog i geografskog položaja opštine Sokolac.

Ciljevi istraživanja su praktični, da se istraže mogućnosti za turističko aktiviranje opštine Sokolac. Osnova je da područje opštine Sokolac raspolaže geomorfološkim, klimatskim, hidrografskim i antropogenim okolnostima koje se mogu iskoristiti za aktiviranje u turističkom smislu. Cilj je odrediti koja od ovih okolnosti može najlakše i najviše pomoći ka stvaranju turističke ponude i dovesti do zapošljavanja što većeg broja stanovništva opštine Sokolac, pa i šire.

Metode istraživanja i očekivani rezultati²

Metode istraživanja koje ćemo koristiti biće bazirane na stručnoj literaturi koja je vezana za turizam kao i druge srodne grane, kao i konkretno terensko istraživanje datog prostora. Prvo će se koristiti metod analize za analizu svih bitnih svojstava prostora, zatim metod sinteze za sagledavanje njihovog međusobnog djelovanja, onda kartografsko - informatički metod, metod statističkog prikazivanja podataka i deskriptivni ili opisni metod.

Rezultati ovog istraživanja trebalo bi da daju realnu sliku trenutnog stanja turizma na opštini Sokolac, kao i odgovore kako i u kom pravcu da se u budućnosti razvije i unaprjedi turistička privreda ovih prostora.

¹ Korištene literature za obradu: Opšta Turistička geografija (Jović 2006.). i Osnove turizma (Jović I drugi, 2008.).

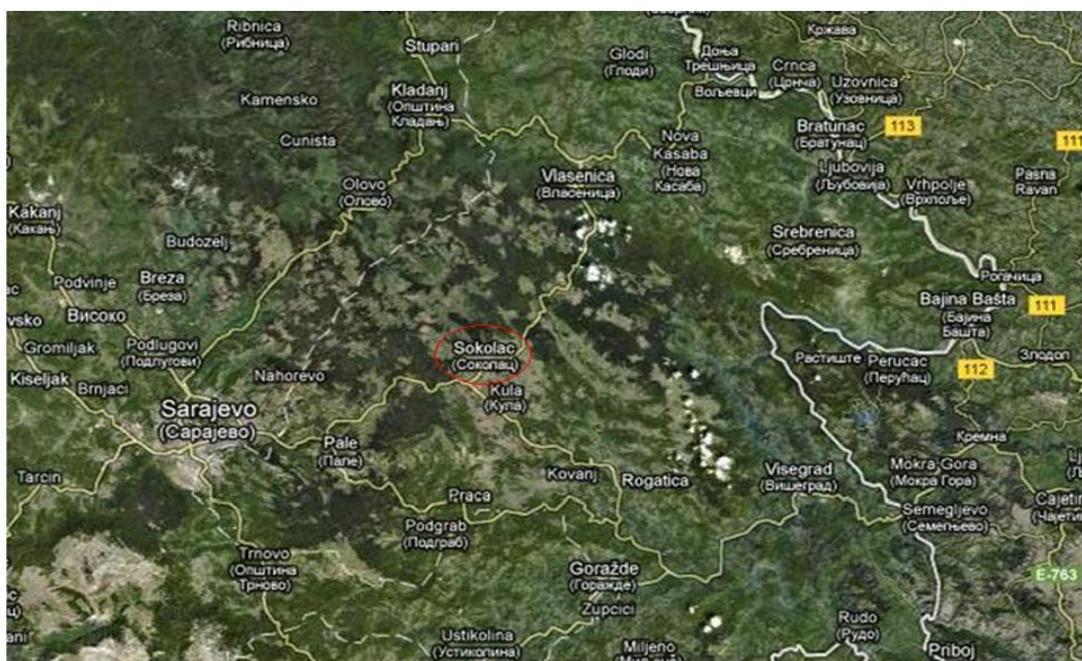
² Korištene literature za obradu: Opšta Turistička geografija (Jović 2006.). i Osnove turizma (Jović I drugi, 2008.).

1. TURISTIČKO GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Turističko geografski položaj iskazuje odnos pojedinih atrakcija i mjesta prema pravcima turističkih kretanja. Prema veličini uticaja, razlikujemo svjetski, kontinentalni, regionalni i lokalni turističko – geografski položaj (Jović i drugi, 2008.). Turističko geografski položaj opštine Sokolac može se posmatrati u odnosu na pojedine emitivne prostore i konkurentne opštine.

1.1. Geografski položaj

Opština Sokolac zauzima površinu od 729km i smještena je u istočnom djelu Republike Srpske i graniči sa Palama, Han Pjeskom, Rogaticom, Istočnim starim gradom i Olovom (FBiH). Administrativno je podjeljena na 12 mjesnih zajednica 95 naselja u kojima živi oko 15.500 stanovnika, sa gustinom naseljenosti od oko 22,4 stanovnika/km², a od toga je deset hiljada u sjedištu opštine – Sokocu. Najveća seoska naselja su Podromanija, Kaljina, Sokolovići i Knežina. Sokolac se nalazi u središtu Glasinca, na nadmorskoj visini od 870 metara. Ova visoravan sa prostornim livadama i pašnjacima okružena je četinarskim šumama i vrhovima Romanije, Bogovičke planine, Gradine, Rabra, Crnog vrha, Kopita, Kratelja. Prema orografskim karakteristikama da ovo područje pripada dijelu unutrašnjih Dinarida, prostor opštine Sokolac ima karakteristike brdsko – planinskog područja gdje dominiraju površine preko 1000m nadmorske visine. Sokolac je značajna saobraćajna raskrsnica magistralnih puteva od Sarajeva prema Beogradu, Užicu ili Jadranskom moru.³

Karta 1. geografski položaj opštine Sokolac iz satelita (Izvor: <http://www.maplandia.com/europe/>)

³ Geografski položaj obrađen na osnovu literature "Strategija razvoja opštine Sokolac 2011. – 2015. godine".

1.2. Turistički položaj

Ovaj segment položaja podrazumjeva pozicioniranost opštine Sokolac u odnosu na emitivne centre i glavne pravce (koridore) turističkih kretanja, te položaj opštine Sokolac u odnosu na turistička tržišta i centre turističke ponude u širem i neposrednom okruženju.

Položaj prema glavnim turističkim pravcima

Položaj opštine Sokolac kada su upitanju turistički pravci je veoma povoljan, jer se nalazi na raskrsnici koja u jednom pravcu vodi prema Sarajevu koji je glavni grad države, onda prema Jahorini, onda npr. kad je Hercegovina upitanju prema Beogradu i Sjevernim djelovima Balkana i što je najbitnije prema Jadranu kad se gledaju pravci od Vojvodine i Beograda... tj. Sjevernog Balkana. Kad je Republika Srpska upitanju Sokolac se nalazi u srednjem planinskom djelu Republike Srpske koji povezuje saobraćajno Panonski tj. Sjeverni dio sa Hercegovinom tj. južnim djelom Republike Srpske.

Položaj prema glavnim turističkim disperzivima

U zoni udaljenosti od 43 km nalazi se Sarajevo glavni grad Bosne i Hercegovine, što ima značaj za opštinu Sokolac kad je razvoj turizma upitanju. Sarajevo je značajno što kroz njega prolaze magistralni putevi iz Srbije, Crne Gore i Hrvatske. U Sarajevskom polju Butmiru, nalazi se aerodrom koji omogućuje najbrži dolazak turista u Sarajevo, a iz Sarajeva u okolna mjesta i dalje. Blizina Sarajeva isto omogućava korištenje željezničkog saobraćaja od npr. Sarajeva ka Beogradu i Zagrebu. U jednoj cjelini možemo reći da je najveći disperziv za Sokolac, Srbija i to najviše grad Beograd, jer veliki broj ljudi u ljetnom periodu ili u prazničnim periodima dolaze u Sokolac zbog interpersonalnih motiva. Pošto Sokolac nema razvijenu turističku privredu možemo reći da konkretnih disperziva nema, ali možemo navesti udaljenost Sokoca od pojedinih urbanih gradskih centara:

Tabela 1. Udaljenost Sokoca od pojedinih urbanih gradskih centara

Sokolac - Beograd	262 km
Sokolac – Novi Sad	240 km
Sokolac – Banja Luka	271 km
Sokolac - Užice	151 km
Sokolac - Bijeljina	151 km

1.3. Funkcionalni položaj

Funkcionalni položaj je bitna komponenta turističko – geografskog položaja svakog mesta. On je uslovjen geografskim prostorom i saobraćajnom povezanošću koji se moraju uvažavati kao promjenjive kategorije (Stanković, 1990.).

Polivalentnost kao kategorija funkcionalnog položaja, ogleda se u funkcionalnoj povezanosti različitih geografskih cjelina, različitih geografskih procesa koji se sreću na teritoriji opštine Sokolac i koji mogu da se stave u funkciju razvoja turizma. Neke od tih vrijednosti su valorizovane, dok su druge ostale po strani. Možemo pomenuti povezanost Romanijskog platoa i Glasinačke visoravni.

Kontaktnost. Od velikog značaja za kontaktnost opštine Sokolac imaju susjedne opštine koje se javljaju kao potencijalni turistički disperzivi, ali i relativna blizina Jahorine i Sarajeva kao receptivnih prostora.

Tranzitnost opštine Sokolac se ogleda u njenom sabraćajnom položaju. Nalazi se na raskrsnici magistralnih puteva koji ovaj dio BIH spajaju sa ostalim djelovima bivše Jugoslavije i pojedinim zemljama Evropske Unije. Kroz Sokolac prolazi jedan od glavnih saobraćajno – turističkih pravaca Republike Srpske:

- Bijeljina – Zvornik – Sokolac – Rogatica – Višegrad – Foča – Trebinje.⁴
- Što daje opštini Sokolac mogućnost razvoja tranzitnog turizma, što je i slučaj sa dva turističko – ugostiteljska objekta o kojima ćemo detaljnije u nastavku rada.

⁴ Korištena literatura: Strategija razvoja turizma RS 2010 – 2020.

2. PRIRODNE TURISTIČKE VRIJEDNOSTI

Prirodne turističke vrijednosti su elementi prirodne sredine čija svojstva mogu da se valorizuju za potrebe turizma, odlikuju se međusobnom uslovljenošću i prožimanjem, imaju naglašena rekreativna svojstva.⁵

Podjela prirodnih turističkih vrijednosti:

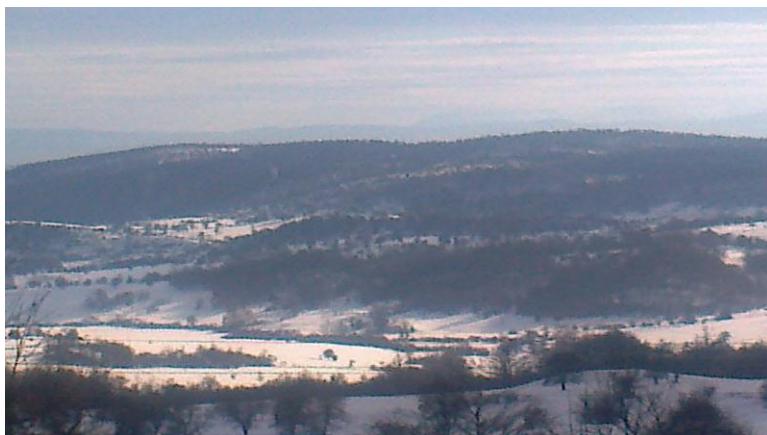
1. geomorfološke
2. hidrografske
3. biogeografske
4. klimatske

2.1 Geomorfološke turističke vrijednosti

Reljef je elementarna komponenta prirodne sredine i predstavlja kompleks oblika koji se pojavljuju na Zemljinoj površini. Prostor opštine Sokolac pripada Starovlaškoj visoravni, planinskoj regiji, koja se prostire od sarajevske kotline na zapadu, do Kosava i doline Ibra na istoku. (Abazović i drugi, 2010.).

Konfiguraciju terena u sjevernom djelu karakterišu brežuljkasti predjeli, a poslije sve veći i prostraniji planinski masivi, u kojima se porastom nadmorske visine učešće površina šuma povećava, a poljuprivedne površine smanjuju.

Na njih se nastavljaju visoke planinske gromade sa pretežno šumskim sastojinama i pašnjacima, te visokim grebenima Romanije, Maluši, Mednika, Bijele stijene, Kuštravice, Devetaka i Kopita. Idući ka jugu nadmorska vidina opada, a kraški oblici postaju sve izraženiji. (Abazović i drugi, 2010.).

Slika 1. Devetak (foto: Veselin Vuksanović).

Pećine. Područje opštine Sokolac, zbog svog prirodno – geografskog položaja, bogato je speleološkim objektima, od kojih su mnogobrojna još uvijek neistražena. Svaka od njih ima svoj specifičan izgled, posebne oblike i pejzaže, i svaka posjeduje ono po čemu se razlikuje od ostalih geomorfoloških oblika. Valorizacija atraktivnih svojstava pećina uslovljena je mogućnostima za prezentaciju posjetiocima, načinom prezentacije, nivom uređenosti i dostupnošću pećine.

⁵ Korištena literatura: Nacionalna turistička geografija (Pašalić).

Velika pećina kod izvora Bioštice. Pećina iz koje nastaje vrelo Bioštice, ispod planine Kravarevice zaštićena je zakonom kao specijalni geomorfološki rezervat. Na kilometar od manastira u Knežini je i neistražena pećina sa tri ulaza za koju mještani kažu da je bogata pećinskim nikitom i da je u njoj jezero. Iz jednog od ulaza u pećinu ističe rijeka Bioštica. (Abazović i drugi, 2010.).

Gorska pećina. S vrstava se u prirodna dobra od velikog značaja, odnosno prirodna dobra prve kategorije. Smještena je na sjeveroistočnim padinama planine Ozren, u selu Donje Gire, 27 kilometara od Sokoca. Predstavlja hidrološki aktivnu pećinu izvorskog tipa sa prostranim glavnim kanalom i tri sporedna kanala ukupne dužine 1.300 metara. Vrijednost je u bogatom pećinskom nikitu, koji je ostao očuvan u izvornom obliku. Pećinski stubovi u glavnom dostižu prečnik i do 3 metra, a kanal je ispunjen i salivima, koralnjim nikitom, stalaktitima i draperijem. Sporedni kanali su takođe bogati pećinskim nikitom, koji je na pojedinim mjestima toliko razvijen da pregrađuje kanale. (Abazović i drugi, 2010.).

Megara je pećina na zapadnom rubu Glasinačkog polja u koju uvire riječica rešetnica koja izvire ispod Gradca u prigradskom djelu Sokoca. Ulas u pećinu je širok 12, a visok 6 metara. Na 20 metara od ulaza pećina se suzava, a malo dalje ima više proširenja od kojih je glavno guvno. Dio pećine na ulazu je oko 50 ispod površine polja. U koritu Rešetnice, koja se uljevala u Megaru 1930. godine pojavila se provalija, tako je riječica počela da uvire 2 kilometra prije pećine. Prema prići mještana Megara je lijeti i u vrijeme duže suše suva, tako da se kroz širi otvor može ući u prostrani trjem, a potom kroz usko ždrijelo do prostrane prostorije, u kojoj ima sige, stubova i lijepih stalaktita. Istraživač J. Daneš, koji je ispitivao pećine na Glasincu, predpostavlja, da se podzemna voda Rešetnice, koja ponire Glasinačkoj visoravni pojavljuje u Govještici, pećini koja se nalazi na lijevoj strani rijeke Prače, nekoliko stotina metara nizvodno od ulaza u pećinu Banj Stijena. (Abazović i drugi, 2010.).

Novakova pećina. Nalazi se na strmim liticama Romanije, na nadmorskoj visini od 1.515m. Ispod Novakove pećine su careve vode, najpoznatije vrelo u širom pojasu Romanije. Pored vrela je vodio Carigradski drum, koji je jedno vrijeme spadao među najvažnije puteve turskog carstva u Bosni. Ime je dobila po narodnom junaku Starinu Novaku. Starina Novak je istorijska ličnost iz druge polovine 16.vijeka, porijeklom iz Smedereva. Pobjegao je u hajduke zbog zuluma „proklete Jerine“. Hajdukovaо je po Srbiji i Hercegovini, ali se najduže zadržao na Romaniji i kao rijetko koja ličnost ostavio u narodu dubokog traga. Turistička destinacija počinje od lovačkog doma na Majdanima ili planinarskog doma u Stajni koji se nalazi svega 4-5 km od Pala. Do pećine vodi planinarska staza koja je uredno obilježena. Staza prvo vodi do Novakovog vrela, velikog planinskog korita. Kažu da se umivanjem u ovom koritu postaje pet godina mlađi. Put do pećine je obilježen i ojačan sajlama, jer je dosta strm i težak. Druga markirana staza, kojom se mnogo brže i lakše dolazi do Novakove pećine vodi sa područja opštine Sokolac, od Crvenih stijena preko gornjeg dijela Romanije. (Abazović i drugi, 2010.).

Slika 2. Novakova pećina (Izvor: <http://unaana.com/index>)

Pećina Podlipom na Kadića brdu. Na lokalitetu Podlipom u selu Kadića brdo, mjesna zajednica Knežina kod Sokoca pronađeni su ostaci neandertalca stari 40.000 godina. Prema riječima muzejske savjetnice Zemaljskog muzeja BiH, Zilke Kujundžić Vejzagić, ovo je jedan od lokaliteta u BiH, na kojima je pronađena najstarija umjetnost, čime je BiH svrstana u grupu zemalja jugoistočne Evrope, koje imaju paleolitsku umjetnost. Urađen je prijedlog za stavljanje pod zaštitu spomenika prirode kao prirodnog dobra od izuzetnog značaja prve kategorije, utvrdio je Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasleđa. Lokalitet nalazišta Podlipom otkriven je prilikom iskopoavanja arheološkog nalazišta Kula, kojim je rukovodio dr. Blagoje Govedarica 1987. godine. Na jednoj od podkapina na horizontalnoj stijeni otkriven je gravirani crtež za koji je kod mještana postojalo vjerovanje da potiče iz vremena vitezova. Sistemska istraživanja lokaliteta Podlipom nastavljena su 1991. godine, a vodila ih je Zilka Kujundžić Vejzagić i Zemaljskog muzeja BiH u saradnji sa studentima arheologije iz Beograda. Rezultat je bio arheološki materijal; kamene alatke i oruđa, artefakti koji datiraju iz donjeg, srednjeg i gornjeg paleolita. (Abazović i drugi, 2010.).

2.2 Hidrografske turističke vrijednosti

Rijeke. Opština Sokolac ne spada u red bogatih područja vodom, ako se izuzme dio opštine gdje se nalazi najviši broj izvorišta i riječnih tokova. Ukupna dužina riječnih tokova iznosi 87km, a pripadaju crnomorskom slivu. (Abazović i drugi, 2010.).

Rijeka Bioštica, sa pritokama Kruševicom, Dobraćom i Razmjenom i Kaljinom sa pritokama Čerešnicom, Girske potokom, Sirovinskim potokom i Blatnicom ulivaju se u Krivaju na području opštine Olovo. Vrelo Bereg nalazi se u selu Bereg u istočnom dijelu opštine i uliva se u Rakitnicu, koja, takođe izvire na području opštine Sokolac. Tokom godine aktivne su i dvije ponornice: Leava (8km) koja izvire u selu Mičivode, a ponire u Ljuburić polju, i Rešetnica (9km), koja nastaje iz nekoliko izvora oko Sokoca ponire u

Glasinačkom polju, da bi se u mjestu Banj Stijene, na području opštine Rogatica pojavila kao Govještica. (Abazović i drugi, 2010.).

Osim izvorišta pomenutih rijeka i rječica, na području opštine aktivan je i određeni broj manjih izvora: Sokolac, Humke i Mijatovića vrelo kod Sokoca, Geruša u Žljebovima, Banduša u Bandinom Odžaku i veći broj izvora na području mjesnih zajednica Knežina, Kaljina i Sokolovići, koje su mještani najvećim dijelom kaptirali i time riješili problem vodosnadbijevanja. Voda sa svih izvorišta je hladna, čista i upotrebljiva za piće. Nedaleko od vrela Bioštice u Knežini nalaze se i dva termalna izvora - „Toplik” i „Ilidža” sa stalnom godišnjom temperaturom od 20 stepeni Celzijusa, što, uz prirodne ljepote ovog lokaliteta, daje mogućnost organizovanog bavljenja turizmom.

Nekada je na ovim rijekama i rječicama za potrebe ovdašnjeg stanovništva, aktivno radilo preko 50 mlinova, da bi sad njih 5-6 podsjećalo na vremena kada je život na rijekama i oko njih bio mnogo sadržajniji. (Abazović i drugi, 2010.).

Slika 3. Bioštica (Izvor: <http://www.panoramio.com/photo/5728629>).

Bunari. Bunara ima po svuda na Glasincu, a njihova gradnja pripisuje se Grcima. Mnogi su pokriveni velikim četvrtastim kamenim pločama od krečnjaka, sa otvorom na sredini kroz koji se spušta posuda za crpljenje vode. Takvi bunari se zovu „pod pločom”. No i zidovi ovih bunara, najčešće su ozidani kamenom. U Parževićima od 1885. godine postoje dva, a od 1910. godine tri suva bunara. Bunare na Glasincu i okolnim selima gradili su majstori iz Dalmacije, koje su mještani nazivali „goge”. Stari bunari sa i bez ploče održali su se do danas, uglavnom u bezvodnim područjima, u kojima su kasno izgrađeni seoski vodovodi. Ima ih na nekoliko lokaliteta na Glasinačkom polju, u Kusačama, u Nepravdićima, u Baltićima, na Lazar brdu u Margetićima. M. Filipović ističe da su brojna predanja o tome kako je na Glasincu nekad bilo jezero. (Abazović i drugi, 2010.).

2.3. Biogeografske turističke vrijednosti

Fauna (životinje). Geografski položaj, nadmorska visina i klima bili su determinirajući faktori u formiranju oblika i sadržaja biljnih i životinjskih zajednica na ovim prostorima. Uz riječne tokove formirane su šikare i šumarnici, pogodna mjesta za život i razmnožavanje brojnih životinjskih vrsta: močvarica, zečeva, lisica i divljih svinja, a u visokim i mješovitim šumama je brojna populacija vukova, mrkog medvjeda, srneće divljači, divljih mački, kuna...

Životinjski svijet upotpunjaje određen broj ptica (orlovi, jastrebovi, sove...). Raznolikost i brojnost životinjskih vrsta, uz očuvanu prirodnu okolinu dobri su preduslovi za dalji razvoj lovnog turizma na čitavom prostoru opštine.

Ovdašnje Šumsko gazdinstvo „Romanija“ gazduje sa dva lovišta sa površinom od 12.772 hektara i privredno – sportskim lovištem „Glasinac“ na površini od 62.136 hektara. Za potrebe lova na krupnu divljač, izgrađene su četiri visoke čeke i veliki broj drugih lovnih objekata kojima se upotpunjaje ukupna ponuda za rekreativno bavljenje sportskim lovom. U neposrednoj blizini Sokoca izgrađen je „gater“ namijenjen za trenažu i organizovanje „utakmica“ pasa goniča na divlje svinje. Udruženje lovaca „Glasinac“, u sedam sekcija, okuplja oko 300 sportskih lovaca koji svojim aktivnostima pokrivaju čitavo područje opštine pri čemu posebnu pažnju poklanjaju očuvanju i unapređenju fonda divljači i čuvanju prirodne okoline i života u njoj. (Abazović i drugi, 2010.).

Na osnovu analize stanja u lovištima i odgovornosti u organizovanju sportskog lova, može se zaključiti da postoje svi preduslovi za dalji razvoj lovnog turizma i povratak na vrijeme kada su u ovim lovištima boravili brojni zaljubljenici lova i prirode iz čitave Evrope i odnosili vrijedne lovačke trofeje, a za to izdvajali pozamašna devizna sredstva. (Španac Jeno Bancassa 1986. godine odstrijelio je mrkog medvjeda ocijenjenog sa 524,70 poena). Posebnu pažnju, svakako zavrđuje saradnja između upravljača lovišta ŠG „Romanija“ i udruženja sportskih lovaca „Glasinac“ kao i saradnja sa susjednim udruženjima, a posebno sa lovcima iz Lazareva. Druženje i zajednički lov zaljubljenika u lov i prirodu su tradicija i dio planiranih aktivnosti na unapređenju fonda divljači i lovnog turizma. (Abazović i drugi, 2010.).

Područje opštine Sokolac, posebno njen sjeveroistočni dio, obiluju planinskim izvorima bistrih i čistih rijeka i rječica. Posebnu vrijednost predstavljaju termalni izvori za koje je vezana mogućnost razvoja turizma i drugih privrednih aktivnosti.

Prema podacima Udrženja sportskih ribolovaca „Bioštica“ na području opštine, u 87 kilometara vodotoka – rijeka i rječica, postoji solidan riblji fond, od čega 46 kilometara čine glavne ribolovne vode: Bioštica sa pritokama (Kruševica, Dobrača, Rakitnica), Kaljina sa pritokama (Čerešnica, Girske potok, Sirovinski potok, Blatnica) i Bereg na graničnom području prema opštini Rogatica. (Abazović i drugi, 2010.).

Među ljubiteljima sportskog ribolova romanijske rječice čuvene su po bogatstvu kapitalnih primjeraka – potočne pastrmke, ladice, klena, lipljana, mrene, riječnih rakova... Ovdašnje Udruženje sportskih ribolovaca „Bioštica“, u cilju poboljšanja ribljeg fonda, godišnje ubaci oko 15.000 mlađi potočne pastrmke, a posebnu brigu vodi o čuvanju ribljeg fonda i zaštiti životne sredine, za koju se može reći da je na zavidnom nivou. (Abazović i drugi, 2010.).

Bogatstvo ribljeg fonda, bukovi – slapovi, brzaci, obale sa netaknutom prirodnom privlače veliku pažnju ljubitelja sportskog ribolova, ali i brojne izletnike. Ukupan ambijent života u rijekama i njenim obalama nekada je upotpunjavao rad preko 50 vodenica, od kojih je njih 5-6 odoljelo zubu vremena i česta su meta brojnih posjetilaca. Sportski ribolovci vjeruju u vremena kada će se ponovo kao prije nekih 20 godina, moći uloviti mladica teška i do 16 kilograma.

Flora (gorostasi i bilje). Najveća jela na području ŠPP-a „Sokolačko” raste u 53. odjelu privredne jedinice Ratak – Devetak, radne jedinice „Studena gora” na lokalitetu Devetački bunar, udaljenom 30 kilometara od Sokoca. Na prsnoj visini prečnik debla je 146 centimetara, visina stabla je preko 30 metara, a procjenjena zapremina oko 25 metara kubnih. Zbog neobičnih dimenzija narod je ovo stablo nazvao „car Devetaka”. Da bi pružila adekvatnu zaštitu jednom od najvećih stabala jele u RS, u Šumskom gazdinstvu „Romanija” preduzeli su poznate mjere zaštite ovakvih rariteta. Car Devetaka naći će se u „Katalogu najvećih stabala RS” Jugoslava Grujića, jer ispunjava sve kategorije koje se ocjenjuju. Starost ove jelke procjenjuje se na oko 200 godina. Ljubitelji prirode i planinari do ovog crnogoričnog gorostasa mogu doći pomoću GPS-a, nakon što se prijave i koordinate dobiju od odgovornih ŠG „Romanija”. Sem jele na Devetačkom bunaru na području Bukovika u selu Zailje, nalazi se i zvanično najveća smreka u RS.

Prema zvaničnim podacima, u šumama, šumskim zemljištima, livadama i pašnjacima na području opštine Sokolac ima preko 150 vrsta ljekovitih biljaka i šumskih plodova.. Neophodno je napomenuti da od 102 ljekovite biljne vrste, 18 spada u red ugroženih a 12 su zaštićene: brđanka, brusnica, islandski lišaj, jagorčevina, lincura, ljubičica trobojna, ranjenik pravi, sporiš... (Abazović i drugi, 2010.).

Kad su u pitanju jestive gljive sa ovih prostora na tržištu se najčešće pojavljuju smrčak, vrganj, reduša – đurđevka, sunčanica, lisičarka i razne vrste pečurki.

U posljednje vrijeme učinjeni su određeni pomaci u preradi ljekovitog bilja. Na domaćem inostranom tržištu već su afirmisani pčelarski centar „Batinić” i biljna apoteka „Melem” sa preko 100 vrsta čajeva, melema, sirupa i drugih proizvoda na bazi meda i ljekobilja.

2.4 Klima kao turistička vrijednost

Na romanijskom platou vlada takozvana predplaninska i planinska klima. Na klimu u pojedinim predjelima, presudno utiču konfiguracija terena i nadmorska visina. Zbog toga, na južnim predjelima bilježi se uticaj kontinentalne, a na sjeveru izrazito planinske klime.

2.4.1 Temperatura vazduha

Srednja mjesечna temperatura vazduha nam govori da su u tri mjeseca zabilježene negativne temperature, a u ostalih devet pozitivne s time što prosječna temperatura za dati period iznosi 7,4 stepeni Celzijusa.Niske temperature u Decembru, Januaru i Februaru su neophodne kad je upitanju upražnjavanje zimskih sportsko – rekreativnih aktivnosti.Npr. Memorijal „Dragan Renovica” koji se održava u Brezjaku u januaru mjesecu kao osnovu za održavanje mora imati snijeg kao osnovni turistički resurs za održavanje ove sportske manifestacije ili pripreme sportista u Julu i Avgustu mjesecu zahtjevaju srednju mjesечnu temperaturu kakva je prikazana u tabeli.

Tabela 2. Srednja mjesecna temperatura vazduha za period 1992. – 2009. godine.⁶

J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	G
-2,6	-1,6	2	7,1	12,5	15,7	17,4	17	12,1	8,2	2,7	-1,6	7,4

2.4.2 Padavine

Ukuupna količina padavina je važan parametar klime koji direktno utiče na sezonski karakter turizma, tu se ističu potrebe za snježnim padavinama u zimskom periodu i manja količina padavina u ljetnom periodu tačnije u periodu priprema sportista. U tabeli možemo da vidimo da je najveća količina padavina izmjerena u Septembru 94, 2 mm, a najmanje u Januaru 54,2mm. Mala količina padavina u Januaru može dovesti do pometnji u razvoju zimskog turizma, a povišena količina padavina u Julu može nam reći da je Avgust bolji pripremni period za razvoj turizma kakav je npr. sportski.

Tabela 3. Srednja mjesecna količina padavina za period 1992. - 2009. godine.⁷

Mjesec	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	G
R(mm)	54,2	52,2	57,8	71,5	76,1	87,7	82	68,4	94,2	88,5	84,2	82,4	899,3

2.4.3. Oblačnost

Vedrih i mutnih dana u Sokocu ima tokom cjele godine. Najviše vedrih dana je 9,8 u Julu mjesecu, a najmanje u Martu 2,4. Vedri dani su potrebniji u ljetnom periodu jer svaki vid turizma vezan za ovaj dio godine zahtjeva jedan ovakav parametar. Što se tiče mutnih dana njih je zabilježeno najviše u decembru 17, a najmanje u Julu 3.

Tabela 4. Prosječan broj vedrih i mutnih dana za period 2004. – 2009. godine.⁸

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	G
V	5	3,4	2,4	4,6	3,4	6	9,8	7,8	4,4	3,4	3,4	0,8	54,4
M	11	13	13	9	7	8	3	6	9	9	12	17	116,2

⁶ Tabela preuzeta iz završnog rada "Klimatske karakteristike opštine Sokolac".

⁷ Tabela preuzeta iz završnog rada "Klimatske karakteristike opštine Sokolac".

⁸ Tabela preuzeta iz završnog rada "Klimatske karakteristike opštine Sokolac".

2.4.4 Insolacija

Najduže trajanje insolacije je bilo u Julu, u kojem je Sokolac bio osunčan 267,8 sati, a najmanja insolacija je bila u Decembru, u kojem je Sokolac bio osunčan 46,1 sati. Insolacija je veoma bitna kad je rječ o kupališnom turizmu, ali on nema neke perspektive za razvoj u opštini Sokolac, ali inolacija kao faktor utiče na razvoj turizma.

Tabela 5. Srednja mjesecačna insolacija za period 1992. – 2009. godine.⁹

J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	G
75,7	103,7	145,6	161,1	225,3	239,3	267,8	242,7	162,2	145,2	78,7	46,1	1893,3

2.4.5 Vjetrovi

Promjena pravca vjetra za kratko vrijeme može da dovede do promjenje ostalih klimatskih karakteristika, koji su bitni za razvoj turizma i djelovanje čovjeka. Zato je ovaj pokazatelj veoma bitan i treba ga posmatrati sa pažnjom, jer može da svojom promjenom da poremeti klimu, a samim tim i turističku sezonu. Vjetar nikad ni u jednom vremenskom intervalu neduva istom brzinom.

Tabela 6. Pravac, čestina i srednja brzina vjetra za period 1992. – 2009 godine.¹⁰

Pravac vjetra	C	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	Suma	Srednji izbor
Čestina vjetra u(%)	39,4	13,4	4,1	3,6	5,6	10,7	4,3	5,9	13,0	100	
Srednjabrzina (m/s)		2,3	2,1	2,0	2,0	2,4	2,6	2,2	2,6		2,34

2.4.6. Vlažnost vazduha

Relativna vlažnost vazduha na cijelom prostoru je visoka, najmanja je u Julu mjesecu i iznosi 72%, a najveća je u Decembru mjesecu i iznosi 90%, dok je na godišnjem nivou projek 80%.

Tabela 6. Relativna vlažnost vazduha za period 1992. – 2009. godine.¹¹

mjesec	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	G
f(%)	87	82	77	75	74	75	72	74	80	82	87	90	80

⁹ Tabela preuzeta iz završnog rada "Klimatske karakteristike opštine Sokolac".

¹⁰ Tabela preuzeta iz završnog rada "Klimatske karakteristike opštine Sokolac".

¹¹ Tabela preuzeta iz završnog rada "Klimatske karakteristike opštine Sokolac".

3. ANTROPOGENE TURISTIČKE VRIJEDNOSTI

Antropogene turističke vrijednosti su antropogeni elementi prostornog sistema čija svojstva mogu da se valorizuju za potrebe turizma. Nastali su, i nastaju kao rezultat materijalne i duhovne kulture društva u prostoru i vremenu. Obuhvataju umjetnička, graditeljska, naučna tehnička i druga dostignuća društva i specifična obilježija kulture. Shvaćene kao ukupan način života ljudi kroz različite civilizacijske epohe u pojedinim oblastima svijeta (Mićić i drugi, 2008.).

3.1 Etnografske turističke vrijednosti

Etnografske turističke vrijednosti predstavljaju specifična obilježija različitih etničkih grupa i svakodnevnog načina života lokalnih zajednica.¹²

Po popisu iz 1991 godine nacionalna struktura opštine Sokolac je bila sledeća:

Tabela 6. Popis stanovništva opštine Sokolac 1991.

Popis 1991.
Srbi – 10.195 (68,50%)
Bošnjaci – 4.493 (30,18%)
Hrvati – 19 (0,21%)
Jugosloveni – 83 (0,55%)
Ostali, neopredeljni, nepoznato – 93 (0,62%)
Ukupno: 14.883

(Izvor: http://bs.wikipedia.org/wiki/Demografija_Sokoca)

Prema podacima iz biračkih spiskova, podacima dobijenih od strane Policijske stanice Sokolac, te ranije dobijen podacima Ministarstva za izbjegla i raseljena lica – Odsjek Sokolac, na opštini Sokolac danas živi po etničkoj pripadnosti:

Tabela 7. Procjena broja i strukture stanovništva opštine Sokolac

Srbi – 14.581
Bošnjaci - 365
Hrvati - 4
Ostali -
Ukupno: 14.950

(Izvor: Strategija razvoja opštine Sokolac 2011 – 2015)

Posle ratni popis stanovništva ne postoji ali se može reći iz procjena koja je prikazana u tabeli 7. da je jedna čitava nacija nestala sa ovih prostora tj. ogromna većina pripadnika te nacije je nestala u ovom slučaju Bošnjačka što znači da je Sokolac sa turističkog aspekta

¹² Korištena literatura: Nacionalna turistička geografija (Stevo P.).

postao siromašniji za kulturu i stil života jednog naroda koji je činio 30% stanovništva opštine Sokolac, ali su ostali tragovi njihovog postojanja o kojima ćemo detaljnije u nastavku rada. Isto tako možemo reći da su Srbi koji su se doselili na područije opštine Sokolac posle završetka rata i u toku njega donjeli sa sobom posve nove običaje koji su bili tipični za njihove lokalne zajednice u mjestima gdje su življeli. Npr. lokalni Srbi obilježavaju jedne zadušnice u toku godine dok Srbi iz okoline Sarajeva koji su se naselili na Sokolac obilježavaju sve četiri zadušnice u toku godine.¹³

Slika 4. Halid Bešlić (Izvor: http://bs.wikipedia.org/wiki/Halid_Bešlić).
Rođenje: 20.11.1953, Sokolac, Bosna i Hercegovina.

Kultura. Sokolac je prepoznatljiv po kulturnim dešavanjima. Za to su najzaslužniji Ustanova za kulturu, Kulturno-umjetničko društvo „Romanija luča”, Narodna biblioteka, Udrženje likovnih umjetnika „Petorica iz Sokoca”, Književni klub „Romanija”, Guslarsko društvo „Romanija”, Srpsko prosvjetno i kulturno društvo „Prosvjeta”, Muzičko udruženje „Akord”, Moto klub „Romanija” i Info centar.

Sport. Sport na području opštine Sokolac ima dugu tradiciju. Počeci su vezani za tridesete godine prošlog vijeka, da bi danas Sportsko društvo „Glasinac” okupljalo 12 klubova sa preko 1000 aktivnih sportista i rekreativaca. Na ovim prostorima su rođeni i sa ponosom boje grada i opštine branili, vrhunski sportisti: Bogoljub Koprivica, Milad Petrušić, Neđo Đurević, Slavko Koprivica, Miloš Đurković... U novije vrijeme posebno dobri rezultati vezani su za odbojkašice Glasinca članice Premijer lige BiH, članove atletskog šahovskog kluba, učesnike kupa evropskih šampiona i pobjednike na mnogim takmičenjima i turnirima.

3.2 Kulturno - istorijski spomenici

Kulturno – istorijski spomenici su objekti i prostori materijalne kulture koji imaju neke od svojstava turističke atraktivnosti (estetika, znamenitosti, kuriozitet) i koji djeluju nadražujuće podsticajno na psihičke funkcije čovjeka koji teži da zadovolji svoju kulturnu turističku potrebu.¹⁴

¹³ Informacije dobijene iz razgovora sa lokalnim stanovništvom.

¹⁴ Informacije preuzete iz literature: Razvoj pojedinih umjetnosti kroz prostor, vrijeme i turizam.

3.2.1 Vjerski objekti

Crkve. Na području Sokoca postoji nekoliko vjerskih objekata sagrađenih na temeljima hramova iz 14. vjeka, što govori o istoriji i kulturi naroda koji su naseljavali ovo područje.

Crkva svetih ranoapostola cara Konstantina i carice Jelene u Knežini. Sagrađena je 1962. godine na istom mjestu gdje je nekad bila sagrađena crkva od drvenog materijala. Kada su Turci došli u Knežinu nisu promjenili naziv mjesta, ali jesu porušili svih 14 crkvica. Crkvu pored rijeke su prepravili u đamiju, a drugu ispod Kravarevice nisu dirali, a u toku Drgog svjetskog rata je opustošena. Generalno je obnovljena 1963. godine. U okolini manastira nalaze se brojni stećci koji nisu u potpunosti istraženi. Sadašnja crkva je 1989. godine kanonizovana u manastir, posvećen presvetoj Bogorodici. (Abazović i drugi, 2010.).

Crkva Svetog proroka Ilike u Sokocu. Crkva je građena od 1876. do 1882 godine. Osvetio je mitropolit dabrobosanski Sava Kosanović. Živopis i ikone uradio je između dva rata Roman Petrović, slikar. Prema Ristu Čajkanoviću gradnja hrama Svetog Ilija počela je 27. juna 1873. godine, kada je Sokolac bio selo, pa je obustavljena sve do okupacije, a docnije dozidana na Ilindan 1881. godine. Aprila 1941. godine crkvu su bombardovali njemački avioni. Tom prilokm stradao je živopis i ikonostas sa crkvenim inventarom. Od 1946 do 1949. godine komunističke vlasti su pretvorile srku u žitni magacin. Dolaskom jereja Milosava Vidakovića za stalnog paroha 1967. godine situacija se promjenila. Obnovljena je crkva i parohijski dom. Malo osvećenje crkve izvršio je na Pokrov 1971. godine mitropolit dabrobosanski Vladislav. (Abazović i drugi, 2010.). Za proslavu stogodišnjice crkve na pod su stavljene keramičke pločice i urađen je nov ikonostas. Ikonostas od javorovog drveta izradio je Milivoje Rudović, duborezac iz sela Jelovac kod Han Pijeska. (Abazović i drugi, 2010.).

Slika 5. Crkva Svetog proroka Ilike (fotograf: Veselin Vuksanović).

Manastir Svetog velemučenika Georgija. Hram se nalazi na Ravnoj Romaniji na udaljenosti od jedan km od magistralnog puta Sarajevo – Sokolac. Izgradnja crkve započeta je 1996. a završena u 2003. godini. Osvećena je 2002, a u avgustu 2005. proglašena manasticom, u narodu poznata kao „Romanijska sokolica“

Mitropolit dabrobosanski gospodin Nikolaj blagoslovio je ideju da se po uzoru na sretenje iz starih vremena, na zidovima hrama, umjesto fresaka, ispišu imena poginulih boraca sa sarajevsko – romanijske regije. Do sada je upisano oko 4.000 imena.

Crkva je osvećena 11. avgusta 2002. godine. U porti hrama Svetog Georgija izgrađena je spomen-kapela posvećena svetom Petru Zimonjiću, mitropolitu dabrobosanskom koji je kanonizovan prije nekoliko godina. Na Ravnoj Romaniji biće uspostavljena ženska bogoslovija, koju će pohađati djevojke sa prostora Republike Srpske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore, Makedonije, Albanije i drugih zemalja. U toku je izgradnja projektne dokumentacije, neophodne za izgradnju ženske bogoslovije i crkvene kuće u ukupnoj površini od 1.500m².

Crkva Svetog velikomučenika Georgija u Sokolovićima. Crkva se nalazi ispod planine Devetak i sagrađena je i osvećena 1984. godine osvetio ju je mitropolit dabrobosanski Valdislav u prisustvu preko 15.000 vjernika. (Abazović i drugi, 2010.).

Manastir Svete Trojice u Ozerkovićima. Crkva Svete Trojice nalazi se u selu Ozerkovići neposredno uz porodično imanje pokojnog Jove Mijatovića, narodnog ljekara sa Romanije. Izgradnju ove crkve narod i privreda ovog kraja. Temelji za ovu crkvu osvećeni su 2002. godine nakon čega je nastavljena gradnja. (Abazović i drugi, 2010.). U hramu Svete Trojice u Ozerkovićima, koji se nalazi na tromedi opština: Pale, Rogatica i Sokolac, od 2005. godine svake posljedne nedjelje u oktobru praznuje se ikona Presvete Bogorodice Jerusalimske, koja predstavlja veliki Božiji blagoslov ne samo za ovu svetu i Božiju kuću, već i za sve vjernike, njihove domovine i napredak u svemu onome što je dobro i za šta se mole Bogu. (Abazović i drugi, 2010.).

U ovom hramu svake godine održava se sabor hadžija i obilježava krsna slava poklonika Svetе zemlje iz Republike Srpske i Srbije. U porti manastira u Ozerkovićima, koji je metoh manastira Dobrun kod Višegrada gradi se konak za monaštvo na površini od 1.000 metara kvadratnih. (Abazović i drugi, 2010.).

Spomen – crkva u Vojničkom groblju u Sokocu. Izgradnja Spomen – crkve u Vojničkom groblju u Sokocu, na kome je sahranjeno blizu 1.000 srpskih boraca poginulih u odbranbeno – otadžbinskom ratu na ratištima u okolini Sarajeva, počela je 2006. godine na inicijativu Srba iz Kanade. Znatan dio sredstava za izgradnju ove crkve obezbjedili su naši iseljenici iz Kanade. Za radove izvedene u 2009. godini Vlada Republike Srpske obezbjedila je 50.000KM. Pored toga Vlada je uplatila 50.000 na račun crkvene opštine Sokolac, za uređenje terena i prilaza centralnom krstu u Vojničkom spomen – groblju. Dio sredstava obezbjedila je opština Sokolac. Gradnja crkve završena je u maju 2010. godine. (Abazović i drugi, 2010.).

Džamije. U naselju Knežina udaljenom 12 km od Sokoca nalazila se do početka minulog rata jedna od najstarijih džamija u BiH. To je Selimija džamija građena u doba Selima II (1566-1574) ili za vladavine Selima I (1512-1520). Na ulazu u džamiju sačuvan je natpis

pisan običnim mastilom u crvenoj boji. U natpisu se kaže da je džamiju izgradio Gazi Selim-han 1548.godine. Džamija je obnovljena pri prilazima ehlije i vakufa 1906.godine. Godina iz natpisa 1548. ne označava vrijeme vladavine Selima I (1512-1520), ni Selima II (1566-1547). M.Mujezinović zaključuje da je godina u natpisu stavljena proizvoljno. Ova džamija spada u red značajnih potkupolnih džamija osmanske arhitekture u BiH. Arhitektonski, džamija Selimija u Knežini kod Sokoca, pripada tip jednoprostornih potkupolnih džamija sa zatvorenim ulaznim trijemom i kamenom munarom. Trijem džamije je bio izgrađen od drvene konstrukcije i bio je pokriven jednostrešnim krovom, što nije bilo uobičajeno za ovaj tip džamije. (Abazović i drugi, 2010.).

Konzervatorske radove na Selimiji džamiji radio je Zavod za zaštitu spomenika BiH u periodu od 1969. do 1971.godine, i tada je izvršeno prekrivanje kupole olovnim limom. Objekat je 1951.godine proglašen spomenikom pod zaštitom države. Tokom minulog rata džamija u Knežini je srušena kao i mnogi drugi vjerski objekti u BiH, ali nakon potpisivanja sporazuma o miru i prvog povratka Bošnjaka u Knežinu prikupljena je kompletna dokumentacija, počela je ponovna izgradnja Selimije. Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika donijela je odluku 4.maja 2004.godine da se mjesto i ostaci istorijske građevine Selimije u Knežini proglaše nacionalnim spomenikom u BiH. Objekat će biti rekonstruisan na izvornoj lokaciji, u izvornom obliku, izvornim metodama građenja. (Abazović i drugi, 2010)

Slika 6. Džamija Selimija, Knežina(Izvor:<http://www.panoramio.com/photo/47722524>).

U sokolačkom naselju Novoseoci 25.avgusta 2005.godine otvorena je obnovljena džamija, srušena tokom minulog rata u BiH. Džamija je izgrađena na istim temeljima gdje je i ranije bila. Na području opštine Sokolac, obnovljene su u ratu porušene džamije u Košutici i Kaljini. M.Filipović je zapisao da je u Podromaniji bila džamija i predpostavlja da je to bila džamija koja se pominje na Glasincu u 17.vijeku i da je 1928.godine prenijeta u muslimansko selo Novoseoci. Isti izvori navode da je džamija sagrađena od kamena crkve koja je prethodno srušena. (Abazović i drugi, 2010.).

3.2.2 Ostali kulturno istorijski – spomenici

Stećci. Pouzdano se zna sa su u srednjem vijeku stećke podizali i pravoslavci i katolici i pripadnici bogumilske crkve.

Nadgrobih biljega iz srednjeg vijeka ima na Glasincu i njegovoj okolini u velikom broju. Nadgrobnici većinom imaju oblik „stećka na šljeme“ zatim su zastupani ponajviše oblici „kamen“ i „široka ploča“

Na Glasincu ima nadgrobnika na sljedećim mjestima: (Bešlagić, 1971.).

1. Na jednome visu u Poljaku, na putu što vodi u selo Bukovnik, dva kilometra na sjever od Sokoca. Tu ima dva velika na šljeme (tip u). Na jednom ima nekoliko cirilovskih slova, gdje se ne može smisao sročiti.
2. Na ravniči pred sadašnjom crkvom u Sokocu stojao je nadgrobnik, koji je uzidan u plato crkve.
3. U Radavi ima nekoliko nadgrobnih biljega; a isto tako kao što već napomenusmo i na Misi, Ispod Mise ima prijelaz preko Rešetnice, gdje je preko mosta, za put nekoliko kamenica upotrebljeno, koje na svu priliku od Mise bijahu uzete.
4. Iza vojničke štacije Podromanije, naprema tamošnjoj džamiji, a na protivnoj strani, ima jedan stećak.
5. Na Crkvini, gdje je spomenik, ima jedno sto nadgrobnika. Jedan kamen ima natpis.
6. Na Previji, kod Hreljina – grada, a na kraj Kovačeva – dola, gdje ima novo pravoslavno groblje, nalazi se jedno pedeset nadgrobnika, koji su тамо položeni na predistorijske gomile. Među stećcima ima jedan na „šljeme“ osobito lijepih razmjera, bez pisma i šara, ali sa urezanim krstom optočenim kolutom.
7. Na Bandnom brdu između Čitluka i Bandina Odžaka ima srednjovjekovno groblje, sa koga je nekoliko kamenova odneseno u Sokolac za gradnju crkve, zaključuje Đorđe Stratimirović nakon istraživanja na Glasincu, u Glasniku Zemaljskog muzeja od 1. oktobra 1891.

U Luburić polju ima dosta rastrenog starog mramorija, a mnogo je uzidano u crkvu u Sokocu. Čuo sam da ima u Knežini kod jedne kamene džamije vrelo Knežak, a iznad same vode na stijeni ima jedan stari natpis. Niko ne zna da kaže, je li ovde u blizini bilo gdje-god starih crkvi, sem ona, koja je u selu Mačkovcu. (Bešlagić, 1971.).

Prema Dragiši Spremu, glasinačko područje je čuveno po mnoštvu očuvanih stećaka, isklesanih u najranijoj prošlosti ovih krajeva. Tako nekropola u Košutici broji 42 stećka, u Barama ih je 80, Luburić polju 103...Stručnjaci procjenjuju da je na području Glasinca više od deset hiljada tih starih grobova, od kojih mnogi imaju i svoje kamene biljege. (Bešlagić, 1971.).

Slika 7. Dio kamenog obeliska sa Crkvine kod Glasinca ugrađen je pod zvonik crkve Svetog proroka Ilije (foto: Veselin Vuksanović).

Spomenik boraca Romanije. Spomen kosturnica u Sokocu izgrađena je 1978. godine na kojoj su ispisana imena 969 partizanskih boraca poginulih na području opštine Sokolac u drugom svjetskom ratu. U blizini spomenika su postavljene biste 10 narodnih heroja ovog kraja; Pera Kosorića, Milana Šarca, Gruja Novakovića, Marka Ećimovića, Danila Đokića, Milanka Vitomira, Mihajla Bjelakovića, Slaviše Vajnera Čiće i Pavla Goranina.

Spomenik srpskih boraca. Spomen obilježje srpskih boraca poginulih u odbrambeno – otadžbinskom ratu na ratištima u okolini Sarajeva. Na ovom obilježju ispisana su imena 1.250 boraca. U blizini ovog spomenika izgrađen je i centralni gradski trg.

Slika 8. Spomenik srpskih boraca (foto: Veselin Vuksanović).

Spomenik solunskih boraca. Izgrađen je krajem 2008. godine postavljanjem spomenika srpskim dobrovoljcima učesnicima ratova za odbranu Srbije od 1912 – 1918. godine u ulici Cara Lazara. Spomenik je izgrađen po uzoru na obilježje srpskom ratniku, koje se nalazi ispred crkve „Ružica“ na Kalemegdanu. Na ovom spomeniku ispisana su imena 360 dobrovoljaca sa područja Romanije. (Abazović i drugi, 2010)

Spomen soba. Nalazi se u ulici Cara Lazara u kojoj su fotografije i lični predmeti 650 poginulih boraca u otadžbinskom ratu.

Spomen – kosturnica u Podromaniji. Sastoji se iz dva dijela. Na jednom su imena 13 boraca Prve proleterske brigade crnogorskog bataljona, među kojima i narodnog heroja Radovana Petrovića, poginulih u borbi sa njemačkim jedinicama u selu Bijele Vode 1942. godine. Drugi dio je zajednička kosturnica Srba, Jevreja i Muslimana iz Sokoca, Rogatice i okolnih sela, žrtava fašističkog terora strijeljanih u februaru 1942. godine. Ovo spomen – obilježje podignuto je 1952. godine, a renovirano u julu 1973. godine. Kosturnicu održava OO SUBNORA-a Sokolac. (Abazović i drugi, 2010.).

Spomen – kosturnica u Košutici. Podignuta je 1962. godine u znak sjećanja na 70 mještana ovog sela, koje su u znak odmazde strijeljali u džamiji pripadnici njemačke vojske u Drugom svjetskom ratu. (Abazović i drugi, 2010.).

3.2.3 Arheološka nalazišta

Glasinac je arheološko nalazište poznato s kraja 19. vjeka. Zvanična istraživanja su sprovedena od 1886 – 1981. godine na Glasinačkom polju, a kasnije je prošireno do Prače i Drine, pa je arheološki pojam Glasinac (glasinačko područje) znatno šire od geografskog. Evindetirano je oko 60 istoriskih gradina i više od 1.200 tumula (grobnih humki), koncentrisanih u grupe i nekropole, od kojih su najvažnije: Taline, Laze, Kusače, Ćavarine, Podpećine, Čitluk, Maravić, Planje, Brezje, Ilijak, Rusanovići, Gosinja, Osovo, Brankovići, Sjeversko. Pretižit dio tumula je istražen, a od gradina iskapane su: Kusače, Košutica, Kadića brdo, Ilijak, Loznik i neke druge. Da je Glasinac imao posebno mjesto u istoriji BiH, pokazuje podatak da je ova visoravan u užem i širem značenju, kroz vjekove predstavljala pravo arheološko nalazište starina od praistorije do danas. (Abazović i drugi, 2010.).

Već godine 1879. napisao je dr Mavro Hernes, prilikom svog arheološkog putovanja po zaposjednutim zemljama, o Glasincu ove riječi: „Predistorija starina, srednji vjek i rano novo doba sudjelovaše, da od puste visije glasinačke naprave džinovsko grobište i prostran muzej najraznoličnijih grobnih spomenika“. (Abazović i drugi, 2010.).

3.3 Naselja kao turistička vrijednost

Na postanak i razvoj naselja utiču mnogobrojni prirodni i društveni faktori. Od prirodnih faktora odlučujući uticaj imaju morfološke prilike, kontakt različitih reljefnih cjelina, blizina vode, egzistovanje povoljnih pedoloških i biogeografskih prilika, klimatski i mikroklimatski uslovi, hidrogeološke osobine terena, a od društvenih faktora

najznačajniji za postanak i razvoj naselja imaju istoriski događaji, socijalni i ekonomski razvoj, političke prilike i drugo. (Kicošev i drugi.).

Turistička atraktivnost naselja može da se sagleda kroz njihovu estetsku i znamenitsku vrijednost.

Pored centra opštine – Sokolac, najveća naselja su su Sokolovići, Kaljina i Knežina, koja su i centri istoimenih mjesnih zajednica. Sva sela i zaseoci povezani su putnim pravcima koji sjedište mjesnih zajednica vežu za centar opštine. Sa turističkog aspekta jedino naselje koje može da se obradi je Knežina koja je ujedno najzanimljiviji dio Sokoca sa dugom istorijom kad su naselja upitanu.

Knežina. Mjesto Knežina udaljeno 12 kilometara od Sokoca ima neobičnu istoriju, po legendi stariju od sadašnjeg gradskog naselja i centra opštine.

U 15. i 16. vjeku Knežina je bila mjesto u vilajetu Pavle, a u nahiji Olovo. Krajem 16. vjeka nastale su velike promjene u upravnoj organizaciji ovog područja. Kako se osmanska vlast učvršćuje u istočnoj Bosni do 1462. godine, negdje poslije 1516. godine Knežina prerasta u kasabu. Da bi dobila status kasabe, Knežina je morala da ima obezbjeđeno vršenje duhovno – konfesionalnih potreba muslimanskog stanovništva kao zajednice. Samo na osnovu takvog sadržaja zatražen je i dobiven carski hukum da se naselje može da označava kasabom i da, u vezi s tim, građani tih kasaba uživaju određene poreske privilegije. (Abazović i drugi, 2010.).

Hamđija Kreševljaković je uvrstuo Knežinu kao mjesto u Bosni i Hercegovini koje je imalo hamam. Iz izvještaja Rimskoj stolici bosanskog biskupa Maravića iz 1655. godine imamo neke podatke o Knežini. To je mjesto je bilo sa oko 300 kuća i četiri džamije. S obzirom na vrijeme kad su izneseni, Maravićevi podaci su ozbiljna indikacija da je Knežina u navedenom vremenu bila u kulminaciji razvoja. Imala je javne objekte i privrednu gradskog obilježja. Objekti javne arhitekture bili su: četiri džamije, jedan ili dva mektaba, hamam i sudnica gdje je sjedio kadija, zatim turbe i han. Privrednu strukturu činili su čaršija sa 11 dućana zanatlija, kojima treba dodati dva majstora dunadera, zatim pijaca, tri tabhane, stupa valjarica, 11 vodenica od kojih su 4 na Bioštici, te najmanje 4 vakufa. Stambeno naselje je bilo organizovano u više gradskih četvrti – mahala (Bejić, 1978.).

Događaji koji su se desili u bečko – turskom ratu 1683. – 1699. godine, kada su, prema malo poznatim podacima, od pljačke i požara stradala gotovo sva gradska naselja u Bosni i Hercegovini, tada je stradala i Knežina. Postoji još jedna verzija uništenja Knežine, da su Knežinu popalili crnogorski hajduci, harambaša Vuk Crnogorac. Nakon toga, prilike u Knežini su bile preteške, samim tim što se u Bosni i Hercegovini, pa i u knežinskom kraju, pojavila epidemija kuge 1689 i trajala sve do 1691 godine. Da tragedija bude veća, tih godina vladala je i velika suša, i uslijed toga nezampaćena glad. (Abazović i drugi, 2010.).

Knežina od početka 18. vjeka ima karakter sela i takva je dočekala kraj osmanske vladavine u Bosni i Hercegovini. Godine 1885. iz službenog popisa u vrijeme austrogarske vladavine se vidi da je Knežina i dalje imala status sela sa ukupno 45 kuća i 199 stanovnika. Od objekata javne arhitekture nekadašnje Knežine kao kasabe, do danas nije ostao niti jedan objekat. Selimija džamija, najmonumentalniji objekat mesta Knežine, najduže se zadržao. (Abazović i drugi, 2010.).

U blizini džamije Selimije u Knežini kod izvora Knežak, po kome je ovo naselje dobilo ime i danas je dobro očuvan natpis u kamenoj stijeni, za koji mještani tvrde da znači „Mnogo vode, malo hljeba”. Pretpostavlja se da je ovo arapsko pismo i da je neko u davnim vremenima ostavio poruku o životu u ovom kraju bogatom izvorima, među kojima ima i nekoliko topnika u samoj Knežini i okolini.

Ovo naselje je starije od Sokoca i u njemu su ostali pisani tragovi kao i objekti poput džamije Selimije čija starost se procjenjuje na oko 450 godina. U Knežini se nalazi rijeka Bioštica tačnije izvire i protiče kroz Knežinu, na njoj postoji mogućnost organizovanog bavljenja ribolovnim turizmom, kao i uslovi za upražnjavanje eko i piknik turizma na obalama rijeke. U Knežini sa takođe nalaze i pećine, pećina Podlipom na Kadića brdu i Velika pećina kod izvora Bioštice. Generalno ovo naselje ima prirodne turističke vrijednosti za razvoj većine oblika ruralnog turizma. Naselje Knežina ima tendencije propadanja, jer se smanjuje broj stanovnika, a i opštinske vlasti ne vode dovoljno računa o ovom naselju. Razvojna šansa ovog naselja je ruralni turizam.

Slika 9. Panorama Knežine (izvor: <http://www.panoramio.com/photo/27325536>).

4. MATERIJALNA BAZA RAZVOJA TURIZMA

Materijalna baza razvoja turizma se može sagledati kroz izgrađenost i kvalitet ugostiteljsko – smještajnih objekata, kroz razvijenost saobraćaja, trgovinskih djelatnosti i ostale infrastrukture.

4.1 Ugostiteljski i smještajni kapaciteti

Opština Sokolac posjeduje dva hotelsko - ugostiteljska objekta koja su van funkcije zbog određenih razloga koje ćemo navesti u nastavku rada.

Ukupnu ugostiteljsku ponudu upotpunjuje pedesetak ugostiteljskih objekata tipa restoran, kafe-barova, picerija, kafa i konoba (restorani sa prenoćištem „NN“ i „Mirni Kutak“, kafe – barovi: „Viktorija, „Matpan“ i konobe „Ognjište i „Kum“...).

Hotel Romanija. Smješten u centru Sokoca, raspolaže sa velikim restoranom pogodnim za razne skupove, salon povezan sa kongresnom salom, aperitiv – bar, prostranu hotelsku terasu... Hotel raspolaže sa dva apartmana, sedam jednokrevetnih i dvadeset i sedam dvokrevetnih soba (ukupno 65 postelja i dvadeset i pet pomoćnih ležajeva). Hotel nije

10 godina u funkciji na njemu su vidljivi tragovi nebrige tj. propadanja. Postojaо je kupac iz Engleske porjeklom sa ovih prostora koji je uložio novac u hotel, ali su lokalni ljudi tu investiciju pronevjerili tako da je potencijalni kupac odustao od kupovine s time što nije ni tražio da mu se vrati pronevjereni novac.¹⁵

Hotel Karavan. U neposrednoj blizini grada nalazi se ugostiteljsko turistički dragulj, Hotel „Karavan“ koji je smješten u podnožiju živopisne planine Romanije, uz značajnu komunikaciju Sarajevo – Užice – Beograd i dalje prema istoku i jugu. Blizina grada Sarajeva i olimpijske ljepotice Jahorine čini hotel „Karavan“ najboljim izborom za poslovne ljudi i turiste. Eksluzivno opremljen u svom sadržaju ima restoran „Exkluzive“, kafe slastičarnica „Tiffany“, salon „Europe“, aperitiv bar ljetnu baštu, prodavnici suvenira, sef, rumservis, perionicu veša i čuvan parking. U svom sadržaju ima 16 soba i 10 apartmana opremljenih po najvećim svjetskim standardima sa minibarom, kablovskom televizijom, direktnom telefonskom linijom, upotrebotom internet mreže, kupatila sa hidromasažnim tuševima, fenom, a apartmani sa jakuzi kadama zadovoljice čak i najprifinjenije zahtjeve.

Hotel „Karavan“ Sokolac dobitnik je „Turističke prizme“ i „Povelje“ za novi kvalitet u turizmu za Republiku Srpsku na Novosadskom sajmu za ugostiteljstvo i turizam. Takođe ovaj hotel je dobitnik „Velike zlatne zvijezde“ za najbolji hotel u BiH u akciji biramo najbolje turističke objekte BiH. Ova nagrada dodjeljena je od strane lista „Nezavisne novine“, „Magazin“, „Trn“ i „Nes radio“. Ovaj hotel je izuzetno je pogodan za organizovanje seminara iz svih oblasti kulturnog, privrednog i političkog života kao što su razne vrste prezentacija, modnih revija, prijem i smještaj sportskih ekipa i drugih turističkih posjetilaca.¹⁶ Zbog personalnih problema ili motiva vlasnika hotela, hotel više nije u funkciji tako da je Bosna i Hercegovina kao i opština Sokolac ostala bez jednog turističkog dragulja koji je krasio ovu regiju i zapošljavao određen broj radnika.

¹⁵ Informacije dobijene iz razgovora sa lokalnim stanovništvom.

¹⁶ Informacije preuzete sa sajta opštine Sokolac (<http://www.opstinasokolac.net/>)

4.2 Saobraćajna i kanalizaciona infrastruktura

Pregled puteva.

1. Na području opštine Sokolac ima 45 km magistralnih puteva od čega su putni pravci:
 - dio M-19 Podromanija – Sokolac – Žljebovi – Hanić u dužini od 20 km.
 - dio M-19-3 Smiljeva stijena – Podromanija – Ivan polje u dužini od 25 km.
2. Dužina regionalnih puteva na području opštine Sokolac je 28km.
 - Regionalni put P-468 Sokolac – Knežina – Išerić Brdo od čega je 15km asfalt, a 13km makadam.
3. Lokalni putevi povezuju sva naseljena mjesta na području opštine Sokolac.
 - Njihovna ukupna dužina je 300km.

Autobuska stanica u Sokocu je uspješno privatizovana i dovela je do zapošljavanja još dodatnih radnika. Vlasnik d.o.o. Sokolac Autotransport je Autoherc d.o.o Grude.

Telekom srpske. Telekomunikacije RS, AD Banja Luka, RJ TT Istočno Sarajevo, pokriva osam opština i to Han Pijesak, Sokolac, Pale, Istočna Ilidža, Istočno Novo Sarajevo, Istočni Stari Grad, Trnovo i Kalinovik. Sjedište radne jedinice je u Sokocu gdje je zaposleno 63 radnika.

Kroz Sokolac prolazi magistralni optički pravac (od Prijedora do Trebinja) koji je omogućio spajanje ove opštine sa drugim telekomunikacionim kapacitetima na Palama i dalje.

U Sokocu je instalirana digitalna centrala kapaciteta 4.755 brojeva (direktni+dvojnici+ISDN), od čega je zauzeto 3.215. Na području opštine instalirana su 704 ADSL priključka a iskorišteno je 529.

Kanalizacija. Gradsko područje Sokoca ima separatni sistem fekalne i kišne kanalizacije.

Fekalna kanalizacija je uglavnom izgrađena na dijelu užeg urbanog područja, dok šire prigradsko područje još uvjek posjeduje veći broj septičkih jama. Ukupna dužina priključaka cijevi raznih presjeka i materijala je 22.602m.

Kišna kanalizacija je urađena djelimično na užem urbanom području, ali je uglavnom zapušena zbog neredovnog održavanja iz razloga što nije definisano na koji način da se obezbjede sredstva za njeno održavanje. Kišna kanalizacija je izgrađena duž dvije glavne ulice i to ulica Cara Lazara u dužini L = 1.100m i ulica Gruja Novakovića od pumpe na zapadnoj strani do vodotoka Rešetnice u dužini L = 1.250m¹⁷

¹⁷ Informacije obrađene na osnovu podataka iz "Strategija razvoja opštine Sokolac 2011. – 2015. godina".

4.3 Sportsko rekreativni objekti i kapaciteti

Ski lift. Nalazi se u Sokolačkim njivama, ali je zbog neplanske gradnje i zbog nemarnosti lokalnih vlasti izvan funkcije. Ski lift je postao neupotrebljiv zbog izgradnje lokalnog puta i naselja u blizini mjesta gdje se nalazi ski lift, u doba kada je lift radio građani Sokoca su iz kuća na skijama dolazili do lifta, ali je nekih 12-13 godina već izvan funkcije. Jedina opcija je da se ski lift izmjesti na neku drugu lokaciju po mogućnosti pored neke druge turističke atrakcije kao npr. na Ravnu Romaniju, negdje u blizini manastira taj projekat, ako bi se sproveo, dao bi Sokocu mogućnost za razvoj sportsko – rekreativnog turizma.

Sportski. Zahvaljujući organizovanju 48. MOSI igara 2011. godine izgrađeni su brojni tereni za odbojkaške, fudbalske, košarkaške i sl. vidove sporta. Trenutno se na opštini Sokolac nalaze 3 košarkaška igrališta koja još posle godine dana od njihove izgradnje se nalaze u dobrom stanju, 2 odbojkaška igrališta koja su ocrtana ali im nedostaje mrežna oprema i 2 terena za mali fudbal sa svom mogućom pratećom opremom. Izgrađen je i pomoćni stadion, jer stadion Bara je u odličnom i zavidnom stanju, pa se treninzi održavaju na pomoćnom. Zbog odlične drenaže tj. odvoda i dobre njege stadion Bara je u odličnom stanju toliko da ni na jednom djelu terena nema mjesta gdje nema trave pa čak i kod gol linijama, to je i razlog zašto mnogi klubovi iz jačih liga dolaze na prijateljske pripremne utakmice protiv OFK Glasinac 2011. Što se tiče tribina u solidnom su stanju i ne može se reći da su loše, plus što su preuređene i doradene za MOSI igre 2011. Pojedinci koji dođu na stadion Bara kažu da rijetko vidaju stadion da je na svakom svom djelu terena prekriven travom.¹⁸ Oko stadiona nalazi se tartan staza vruhunskog kvaliteta, sa atletskim borilištima i sa svim neophodnim spravama i rekvezitim za upražnjavanje većine vidova atletskih sportova i organizovanje manifestacija sportskog značaja.

Sokolac posjeduje dvije dvorane stara koja se zove Limenka sa kapacitetom oko 200 mјesta je izbačena iz funkcije, jer sve sportske manifestacije su prebačene u novu sportsku dvoranu, a Limenka je ostala u upotrebi kod lokalnog stanovništva koji se bave rekreacijom, jer je povoljnija u finansijskom smislu od nove dvorane. Takođe se treba na glasiti da je Limenka u lošem stanju i da se malo vodi računa o njoj i da ako ovako se nastavi njena propast će biti neizbjježna.

Nova sportska dvorana je kapaciteta 1070 mјesta sa mogućnostima da se proširuje.¹⁹ Dvorana je univerzalna, olimpijska, sa teretanama, a njena izgradnja je bila uslov za održavanje Malih olimpijskih sportskih igara (MOSI) 2011. godine. Idealna je za održavanje manifestacija od kulturnog, sportskog, političkog i drugog sadržaja.

¹⁸ Informacije dobijene iz razgovora sa igračima OFK Glasinac 2011.

¹⁹ Informacije obrađene na osnovu informacija iz Sokolačkih novina.

Slika 10. Nova sportska dvorana Sokolac (foto: Veselin Vuksanović)

Zahvaljujući opremanju i izgradnji Nove sportske dvorane u Sokocu su se aktivirali novi sportovi i novi sportski klubovi poput Klub malog fudbala Glasinac, Klub malog fudbala Sokolac, Rukometni klub Glasinac i sl. Samim tim građani Sokoca tačnije zaljubljenici u sportske manifestacije imaju bogatiji sportski program sve zahvaljujući izgradnji dvorane. Što se tiče još nekih sportova treba istaknuti Ženski odbojkaški klub Glasinac koji je član najelitnije BiH odbojkaške lige za žene i naravno Košarkaški klub Glasinac koji je sezonu 2011/2012 zbog zakasnile prijave morao da počne iz zadnje lige RS.

5. TURISTIČKI PROMET

Prije rata turizam opštine Sokolac nije imao nekog specijalnog udjela u privredi opštine, jer su ostale djelatnosti bile dovoljno razvijene i nije bilo potrebe za razvijanjem ove grane privrede.U periodu prije rata izgrađen je hotel Romanija i ski lift koji je služio za potrebe domicilnog stanovništva, a i za turiste koji su dolazili, ali u malom broju. Hotel Romanija je prije rata bio jedini smještajni kapacitet na opštini, da bi posle rata došlo do njegovog zatvaranja zbog nemarnosti lokalnih vlasti, takođe ski lift je isto zatvoren i ostavljen da propada.Posle rata izgrađen je hotela Karavan koji je radio isključivo zahvaljujući tranzitu i njegovim prednostima, ali ni on nije ostao dugo na turističkoj sceni Sokoca, jer je zatvoren. Zahvaljujući Mosi igrama koje su održane 2011. godine infrastruktura opštine je podignuta na veći nivo i zahvaljući tome ostale su turističke vrijednosti koje mogu poslužiti za razvoj sportskog turizma.

Prema statističkom zavodu Republike Srpske za 2011. godinu broj zaposlenih na opštini Sokolac je bio 2812, a broj osoba koje su tražile posao 2008. Što se tiče prosječne neto plate za opštunu Sokolac ona je iznosila 753 KM, a promet u trgovini na malo je iznosio 31.314 KM.

Tabela broj 8. Promet u ugostiteljstvu opštine Sokolac izražen u KM i zaposlena lica.²⁰

Godina	Ukupno	Hrana i napitci	Pića	Smještaj	Ostalo	Poslovne jedinice	Zaposleni
2006	491.655	177.546	202.329	91.258	20.522	4	31
2007	646.381	235.722	232.132	161.610	16.917	4	46
2008	404.627	170.728	151.321	68.105	14.473	5	49
2009	206.822	86.756	73.336	45.326	1.404	5	33
2010	50.751	31.089	19.662	-	-	3	7

Tabela broj 9. Dolasci i noćenja turista opštine Sokolac.²¹

Godina	Dolasci			Noćenja		
	Ukupno	domaćih	Stranih	Ukupno	Domaćih	Stranih
2006	2.455	1.588	867	2.879	1.774	1.105
2007	2.496	1.641	855	3.053	1.921	1.132
2008	2.273	1.534	739	2.515	1.658	857
2009	1.113	697	416	1.237	751	486
2010	-	-	-	-	-	-

Može se primjetiti da je 2010 da su nulirani podaci o dolasku i noćenju turista zbog toga što je te godine zatvoren Hotel "Karavan" koji je ujedno imao najveći promet kad je turistička djelatnost upitanu.

²⁰ Podatci preuzeti iz statističkog godišnjaka RS 2011 sa sajta <http://www.rzs.rs.ba/>.

²¹ Podatci preuzeti iz statističkog godišnjaka RS 2011 sa sajta <http://www.rzs.rs.ba/>.

Zahvaljujući MOSI igrama koje su se održale od 6-og do 11-og jula 2011. godine Turistički promet je bio sledeći:

Tabela broj 10. Broj noćenja i zarada za vrijeme Mosi igara.²²

Smještaj		Vrijednost privatni	Vrijednost kolektivni
Privatni Cjena 6 €	Kolektivni Cjena 3 €		
1609	881	9.682,78 €	2.647,89 €

Na opštini Sokolac rade dva ugostiteljska objekta sa malim smještajnim kapacitetima njihov promet u 2011 kada se oduzmu MOSI igre je bio sledeći: "Sur Mirni kutak" 22 noćenja i "Sur Frenč" 73 noćenja. "Sur Frenč" ima bolju posjetu, jer je smještena pokraj tranzitnog magistralnog puta.²³

Tabela broj 11. Promet u ugostiteljstvu opštine Pale izražen u KM i zaposlena lica.²⁴

Godina	Ukupno	Hrana i napitci	Piće	Smještaj	Ostalo	Poslovne jedinice	Zaposleni
2006	6.740.995	2.522.212	985.011	2.926.570	307.202	17	317
2007	8.253.003	3.300.446	1.112.731	3.304.111	535.715	21	312
2008	11.371.620	4.606.284	1.938.647	4.271.025	555.664	27	447
2009	11.066.362	4.717.944	1.913.896	3.673.062	761.460	28	365
2010	9.540.879	3.835.459	1.941.384	3.408.256	355.780	25	559

Kad uporedimo promet u ugostiteljstvu opštine Sokolac i susjedne opštine Pale, tabela 8 i tabela 11, može se viditi da je promet u ugostiteljstvu opštine Pale daleko veći od opštine Sokolac razlog toga je razvijenost zimskog turizma na planini Jahorina. Navećemo primjer za 2009. godinu gdje je ukupan promet opštine Sokolac bio 206.822KM, a opštine Pale 11.066.362KM, a ostali pokazatelji su takođe mnogo različiti, recimo broj zaposlenih u 2009. godini u ugostiteljstvu opštine Sokocu je bio 33, a na Palama 365.

Tabela 12. Dolasci i broj noćenja opštine Pale.²⁵

Godina	Dolasci			Noćenja		
	Ukupno	domaćih	Stranih	Ukupno	Domaćih	Stranih
2006	28.511	14.743	13.768	89.772	38.040	51.732
2007	31.320	14.729	16.599	99.711	42.648	57.063
2008	34.923	17.471	17.452	107.019	45.360	61.659
2009	34.594	19.999	14.595	96.944	49.018	47.926
2010	34.196	20.256	13..940	90.544	48.870	41.674

²² Podatci dobijeni od službenika opštine Sokolac.

²³ Informacije dobijene iz razgovora sa vlasnicima, detaljnije informacije nisu htjeli da iznose.

²⁴ Podatci preuzeti iz statističkog godišnjaka RS 2011 sa sajta <http://www.rzs.rs.ba/>.

²⁵ Podatci preuzeti iz statističkog godišnjaka RS 2011 sa sajta <http://www.rzs.rs.ba/>.

Kad je upitanju poređenje dolazaka i broja noćenja situacija je slična, navešćemo primjer za 2009. godinu gdje je broj dolazaka opštine Sokolac bio 1.113, a opštine Pale je iznosio 34.196, broj noćenja u Sokocu 1.237, a u Palama 90.544.

Poređenje iz ove dvije tabele nam govori da je opština Pale daleko razvijenija u turističkom smilu nego opština Sokolac.

Tabela broj 13. Promet u ugostiteljstvu opštine Istočno Novo Sarajevo izražen u KM i zaposlena lica.²⁶

Godina	Ukupno	Hrana i napitci	Piće	Smještaj	Ostalo	Poslovne jedinice	Zaposleni
2006	360.278	127.866	207.148	25.264	-	5	54
2007	431.417	193.591	179.426	46.364	12.036	5	55
2008	1.525.867	927.210	519.454	59.307	19.896	7	84
2009	1.737.316	1.087.966	607.504	36.119	5.727	7	62
2010	1.686.372	1.021.636	470.884	31.352	162.500	7	559

Kad uporedimo opština Sokolac i opština Istočno Novo Sarajevo, tabela 8 i tabela 13, promet u ugostiteljstvu je oscisirao recimo za 2006 godinu promet opštine Sokolac je iznosio 491.655KM, a opštine Istočno Novo Sarajevo 360.278KM, dok je ovaj podatak za 2010. godinu iznosio za opština Sokolac 50.751KM, a za opština Istočno Novo Sarajevo 1.686.372KM. Dakle od 2006 – 2010. godine promet opštine Sokolac je opao dok je Opština Istočno Novo Sarajevo zabilježila pet puta veći rast.

Tabela 14. Dolasci i broj noćenja opštine Istočno Novo Sarajevo.²⁷

Godina	Dolasci			Noćenja		
	Ukupno	domaćih	Stranih	Ukupno	Domaćih	Stranih
2006	418	299	119	493	311	182
2007	666	400	266	1.033	446	587
2008	785	559	226	1.261	843	418
2009	407	229	178	818	430	388
2010	361	209	152	731	363	368

Kad uporedimo broj dolazaka prikazanih u tabeli 8 i tabeli 14, broj dolazaka za 2006. godinu opštine Sokolac je iznosio 2.455, opštine Istočno Novo Sarajevo 418, dok je za 2009. godinu za opština Sokolac iznosio 1113, a za opština Istočno Novo Sarajevo 361. Broj noćenja za 2006. godinu u opštini Sokolac je iznosio 2.879, dok je za opština Istočno Novo Sarajevo bio preko šest puta manji i iznosio 493, a broj noćenja za opština Sokolac u 2009 je bio 1.237, a za opština Istočno Novo Sarajevo 731, ovdje se primjeti pad broja noćenja za opština Sokolac i porast broja noćenja za opština Istočno Novo Sarajevo

²⁶ Podatci preuzeti iz statističkog godišnjaka RS 2011 sa sajta <http://www.rzs.rs.ba/>.

²⁷ Podatci preuzeti iz statističkog godišnjaka RS 2011 sa sajta <http://www.rzs.rs.ba/>.

6. POSTOJEĆI OBLICI I MOGUĆNOSTI RAZVOJA TURIZMA

6.1 Manifestacioni turizam

Ovaj oblik turističke mobilnosti je tesno vezan za istoimene motive. Kao takav manifestacioni turizam može biti i sa kulturnom i sa rekreativnom odlikom. Ali, pogdege se dešava da se u njegovom ispoljavanju prožimaju obe odlike, te je tada reč o koliko – toliko kombinovanom vidu turističke mobilnosti. (Jović i drugi, 2008).

Manifestacioni turizam ima određenog udjela u ukupnom turističkom prometu opštine Sokolac, ali ni jedna manifestacija koja se redovno održava svake godine ne privlači neki veliki broj turista i posjetilaca. Pojedine manifestacije su čak i izmještene iz gradskog djela Sokoca, pa lokalnom stanovništvu ne ostavljaju neki mogućnost za zaradu, jer i oni sami moraju da mjenaju prostor kako bi zadovoljavali neke svoje kulturne potrebe koje se vežu za manifestacije, konkretan primer jedne takve manifestacije je "Tebi goro Romanijo" koja se održava 10 i 11 avgusta svake godine. Godine 2011 od muzičkih izvođača bili su Bilja Krstić i orkestar Bistrik i ostale izvorne pjevačke grupe iz drugih gradova. Što se tiče takmičenja koji su vezani za ovu manifestaciju tu je tradicionalni višeboj koji se održava svake godine. Muškarci se nadmeću u 7, a žene u 5 disciplina. Udruženje pčelara "Glasinac," iz Sokoca organizovalo je prezentaciju meda. Ugostili su svoje dugogodišnje prijatelje – pčelare iz Arilja, Berana, Pribroja i Nikšića.

Manifestacije koje se redovno svake godine održavaju u opštini Sokolac su:²⁸

- Svetosavske svečanosti, koje se održavaju u Novoj sportskoj dvorani
- Izbor za najboljeg sportistu godine, koja se održava u Novoj sportskoj dvorani
- Dan petog korpusa vojske RS koji se održava na Ravnoj Romaniji
- Sretenjski turnir u šahu
- Krsna slava Romanjsko – Ravnogorskog pokreta koja se održava na Ravnoj Romaniji
- Memorijal „Dragan Renovica“ koji se održava u Brezjaku i okuplja skijaše iz okolnih prostora BiH, Srbije i Crne Gore
- Štraparijada koja se održava na Ravnoj Romaniji
- Takmičenje kosaca u Žljebovima
- Narodni sabor u Sokolovićima koji podrazumjeva održavanje sportskih takmičenja i vašara.

I niz drugih manifestacija koji nemaju naglašen godišnji i sezonski karakter.

MOSI. Ili međuopštinske sportske igre su manifestacija sportskog karaktera koja je održana u Sokocu 2011. godine. Iako se ne održava svake godine u Sokocu MOSI igre su djelovale pozitivno u svakom pogledu kad je upitanju opština Sokolac. Zahvaljujući njima završena je Nova sportska dvorana, napravljena su brojna igrališta, odnosno, generalno infrastruktura opštine Sokolac je podignuta na viši nivo nego što je bila prije MOSI igara, asfaltirani su novi putevi, napravljen pomoćni stadion, i sl. MOSI igre su trajale od 6. do 11. jula i u tom periodu ostvaren je značajan turistički promet koji nije bio zapamćen od početka rata, a prije rata jedna od velikih manifestacija je bila 27. juli koja

²⁸ Informacije preuzete sa sajta opštine Sokolac (<http://www.opstinasokolac.net/>).

je bila vezana za bratsvo i jedinstvo i koja je prestala da se proslavlja početkom rata u BiH. Što se tiče prometa vezanog za MOSI igre on je prikazan u tabeli broj 10. na strani 28. Za 4 dana koliko su MOSI igre trajale ostvarena su 2490 noćenja, a o zaradi ugostiteljskih objekata nemamo podatke, ali može se reći da Sokolac imam oko 15.500 stanovnika i da ovaj broj noćenja na tako malu opštinu omogućava dobro poslovanje i veliku zaradu ugostiteljskih objekata. Pošto su učesnice MOSI igara opštine tromeđe, oko granice Crne Gore, Srbije i BiH, opštine iz BIH (RS) imaju pravo svako 4 godine na organizaciju ovih igara, ali opština Sokolac zbog pozitivnih ocjena i izvrsnih sportskih uslova ima otvorena vrata za ponovno održavanje ovih igara 2015. godine, za razliku od drugih konkurentnih opština iz RS.

Slika 11.Otvaranje MOSI igara Sokolac 2011.

(izvor:<https://www.facebook.com/media/set/?set=a.249603305054380.80650.143025895712122&type=3>).

6.2 Lovni i ribolovni turizam

U sastavu ŠG "Romanija" Sokolac posluje radna jedinica lovstvo, koja gazduje sa dva lovišta. Posebnim lovištem "Romanija" površine 12.772 hektara i lovište „Glasinac“ površine 62.136 hektara, koje po svojoj namjeni pripada modelu privredno – sportskog lovišta, što znači da u isto vrijeme zadovoljava potrebe privrednog lova i potreba baljenja lovom sportsko – rekreativnog karaktera članova matičnog udruženja. (Abazović i drugi, 2010). Ova dva lovišta pripadaju planinskom tipu lovišta, a zastupljene su sledeće vrste divljači: srna, medvjed, zec, vuk, divlja svinja, lisica, divlja mačka, kuna zlatica, kuna bjelica, jazavac.

Od ptica zastupljene su: lještarka, poljska jarebica, prepelica, jastreb, golub, sova. U lovištu imaju izgrađene 4 visoko zatvorene čeke i 20 visokih natkrivenih čeka za osmatranje snimanje i odstrel divljači. U lovištu je izgrađena kuća koja služi za smještaj i boravak gostiju lovaca, a smještena je na lokalitetu Kopito²⁹. Razvoj ovog tipa turizma ne zahtjeva neka posebna ulaganja, pošto je Sokolac smješten na tranzitnom putu dovoljno bi bilo stavljanje bilborda koje bi prolaznike informisale da se u dатoj opštini nalaze lovišta i da bi možda imali u vidu neki sledeći put da je posjete radi zadovoljavanja lovno – rekreativnih potreba.

Kad je upitanju ribolovni turizam on kao i lovni ne zahtjeva neka posebna ulaganja, jedino o čemu treba da se vodi računa su biografski turistički resursi odnosno riblji fond. Ovdašnja lovišta služe isključivo za potrebe domaćeg stanovništva i nemaju neku tendenciju daljeg rasta kad je promet turista upitanju, jer opština ne daje posebnu pažnju tim turističkim potencijalima. Pored ribolova turista dolaskom na lovišta može sebi da omogući bjeg od gradskog depresivnog načina života.

Ovdašnje Udruženje sportskih ribolovaca „Bioštica“, u cilju poboljšanja ribljeg fonda, godišnje ubaci oko 15.000 mlađi potočne pastrmke, a posebnu brigu vodi o čuvanju ribljeg fonda i zaštiti životne sredine, za koju se može reći da je na zavidnom nivou.

6.3. Tranzitni turizam

Kroz Sokolac prolazi jedan od glavnih saobraćajno – turističkih pravaca Republike Srpske:

- Bijeljina – Zvornik – Sokolac – Rogatica – Višegrad – Foča – Trebinje.

Ovaj pravac opštini Sokolac daje mogućnost razvoja tranzitnog turizma odnosno turizma sa kraćim zadržavanjima. To je i slučaj sa dva ugostiteljska objekta konobe "Ognjište i Kum". Za konobu Kum se vezuje priča da je građena oko 20 godina i da je posle toliko vremena stavljena u funkciju, a ime je dobila zbog toga što je izgradila dva kuma. Smještena je na izlazu iz Sokoca prema Han Pijesku u naselju Vidrići. Ovaj objekat opstaje islučivo turistima koji su u prolazu, mada u posljednje vrijeme iz jedne turističke agencije iz Sarajeva se vrši organizovan dolazak u ovu konobu. Najveći promet se vrši u ljetnoj sezoni kada turisti npr. Vojvodine, Beograda i okolnih krajeva kreću na put prema Jadranu i usput se zadražavaju u ovom objektu, kao i kad se vraćaju nazad. Sličan slučaj je i zimi, jer ovaj objekat zavisi od jačine zimske sezone na Jahorini što je jača sezona na

²⁹ Informacije preuzete sa sajta opštine.

Jahorini bolje poslovanje je u ovom objektu s tim što je ljetna zarada u odnosu na zimsku veća za nekih 80 do 85 procenata. Preko puta konobe zahvaljujući kišnim periodima formira se malo jezero koje zna privlačiti pažnju prolaznika, a i na njemu se u tom periodu kad je jezero u svom maksimumu nastanjuju pojedine životinje kao patke i sl. Bili su pokušaji da se ta zemlja na kojoj je jezero otkupi od strane vlasnika, ali nisu uspjeli.

Konoba „Ognjište“, se nalazi pored autoputa Sokolac – Rogatica i u ovom objektu je slična situacija kao i u predhodnom mada u ovoj konobi se više vrši organizovano odmaranje autobusa koji se nalaze u prolazu. Takođe treba naglasiti da se osjeti porast stranih turista tačnije iz zemalja Evropske unije i njihov dolazak je zastupljen u zimskom periodu koji je vezan za Jahorinu. Dakle, zahvaljujući Jahorini ova dva objekta imaju pozitivan promet u zimskom periodu, a već smo rekli da ljeti zavise od turista koji putuju na Jadran. Njihovo poslovanje zasnovano je na etno stilu, izgled, domaća hrana, domaća pića, unutrašnjost koja podsjeća na daleku prošlost i sl.³⁰

Slika 12. Unutrašnji izgled konobe „Kum“ (foto: Veselin Vuksanović).

³⁰ Informacije dobijene iz razgovora sa vlasnicima.

6.4. Sportski turizam

Opština Sokolac posjeduje idealne uslove za pripremu sportista u ljetnom periodu, jedini problem predstavlja nepostojanje Hotela, ali smještaj se može organizovati u saradnji sa lokalnim stanovništvom i pojedinim vlasnicima ugostiteljskih objekata.Tipičan primer vezan za Hotel se loše odrazio na prošlogodišnji dolazak odbojkašica iz Grudea, koje su koristile sve moguće resurse za pripremu, a noćenja su im bila van opštine Sokolac. Takođe u 2011. godini su bile dva ženska odbojkaška kluba iz Srbije čije nazive nećemo navesti zbog nerešenih računa sa vlasnicima smještajnih kapaciteta. Unazad gledajući na pripreme su dolazili razni klubovi FK Slavija, KK Zvezda iz Beograda koji su bili oduševljeni prirodom klimom i pogotovo vodom sa česme, ali u to vrijeme Sokolac nije imao terene koje ima danas koji su izgrađeni za MOSI igre, takođe tu je dolazak atletskih klubova koji ne broje mnogo članova, jedan od glavnih razloga njihovog dolaska je tartan staza koja postoji u Sokocu i Banja Luci kad je RS upitanju.Zbog loše organizacije ovaj vid turizma ne može da se dovede na veći nivo.

6.5. Ruralni turizam

Ruralni turizam je kompleksna vrsta turizma sastavljena od više oblika turizma koji se vežu za turizam na selu odnosno turizam izvan urbanog područja.Kad je opština Sokolac upitanju od oblika ruralnog turizma uslove za upražnjavanje i dalje razvijanje imaju gastronomski, avanturistički, eko, camping, vikend i sportsko – rekreativni turizam. Većina sokolačkih sela i ruralnih područja imaju uslove za upražnjavanje ovih oblika turizma.Recimo avanturistički turizam se može upražnjavati na Romaniji i u Novakovoj pećini, eko turizam se može upražnjavati na planini Devetak (slika 3. strana 6.), gastronomski kod svih domaćina u seoskim područjima i sl. Naselje Knežina ispunjava gotovo sve prirodne uslove za razvoj Ruralnog turizma, kao i većinu antropogenih. Dosadašnje upražnjivanje ruralnog turizma je vršilo većinom lokalno stanovništvo dok stranih turista je bilo, ali u malom broju. Neka sela kao npr. Sokolovići koja imaju idealne prirodne uslove nemaju rešen problem asfaltiranih puteva, što predstavlja negativno dejstvo na turiste koji bi možda želili da posjete ovo područje i druga sl. područja sa ovim problemom. Dakle za razvoj ovog turizma pored prirodnih vrijednosti treba se voditi računa o asfaltiranim putevima, komunalnim priključcima i sl.

6.6. Kupališni turizam

Jedina dva mesta na kojima se može upražnjavati ovaj vid turizma je ''Buk'' i rijeka ''Bioštica'', ali do sada su ova dva mesta služila za kupanje i rekreaciju čisto domicilnog stanovništva i nema neke velike tendencije za razvoj u budućnosti, jer su ta dva kupališta neuređena i zapostavljena od gradskih vlasti.

7. ZAKLJUČAK

Kroz ovaj rad analizirali smo situaciju turističke privrede i turističkih potencijala opštine Sokolac. Može se reći da opština Sokolac ima mogućnosti za razvoje većine vidova turizma, nekih više, a nekih manje.

Od prirodnih resursa izdvojio bi biogeografske turističke resurse koji su preduslov za dalji razvoj lovnog i ribolovnog turizma.

Od atropogenih turističkih resursa izdvojio bi džamiju Selimiju čija starost se procjenjuje na oko 450 godina, pa možda čak i više i vojničko spomen groblje u Sokocu u kome se nalaze posmrtni ostaci boraca sarajevsko – romanjske regije i sve prateće objekte koji se nalaze u njegovoj blizini. I još bih izdvojio sva igrališta i sportske terene koji prestavljaju antropogene turističke resurse potrebne za razvoj sportskog turizma.

Od vidova turizma najperspektivniji vid turizma za najlakši razvoj i najbolji promet bi imao sportski turizam koji ima sve sportske i klimatske uslove za razvoj, a ostaje na opštinskim vlastima da otvore turističku organizaciju opštine Sokolac koja će zaposliti adekvatne kadrove i koja će imati određeni budžet kako bi se posvetilo razvoju ovog vida turizma kao glavnog vida turizma koji bi ostvario najbolji turistički promet, kao i drugih vidova turizma. Takođe treba uzeti u obzir mogućnost tranzitnog turizma i inače tranzitnog saobraćaja i pristupiti maksimalno njegovom stavljanju u korist razvoja turizma opštine Sokolac, kao što su to uradili vlasnici konoba. Jedan od glavnih nedostataka za turizam opštine Sokolac je monovalentna oprema preciznije hotel "Romanija" koji je van funkcije i jedan od primarnih ciljeva bi trebao da bude njegovo renoviranje i stavljanje u funkciju, jer neki organizovani dolazak, noćenje turista i generalno turistički promet zahtjeva jedan ovakav hotel.

8. LITERATURA

- Abazović, D., Elez, V., Karadžić, G., Gajević, B. (2010.): Znamenitosti zavičaja. Glas Srpski – Grafika, Banja Luka
- Bešlagić, Š. (1971.): Stećci
- Đukić, M. (2011.): Klimatske karakteristike opštine Sokolac. Filozofski fakultet, Pale, završni rad
- Jović, S.G. (2006.): Opšta turistička geografija. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Republike Srpske, Istočno Sarajevo.
- Maksin-Mičić, M. (2008.): Turizam i prostor. Univerzitet Singidunum, Beograd
- Rakičević, T.L. (1981.): Opšta fizička geografija. Nučna knjiga, Beograd
- Razvoj pojedinih umjetnosti kroz prostor vrijeme i turizam
- Stanković, M.S. (1990.): Turizam u Jugoslaviji. Turistička štampa, Beograd
- Strategija razvoja opštine Sokolac 2011. – 2015. godine
- Strategija razvoja turizma Republike Srpske 2010. – 2020. godine
- Sokolačke novine, januar (2012.): Info centar, Sokolac
- Čačić, K. (1998.): Poslovanje preduzeća u turizmu. Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet
- Čomić, Đ., Jović, S.G., Popović, B.I. (2008.): Osnove turizma. Univerzitet u Istočnom Sarajevu – Filozofski fakultet, Pale.
- Štetić, S., Šimičević, D., Nicić, M. (2009.): Menadžment turističke destinacije. Srpsko geografsko društvo, Beograd

Internet literatura:

- <http://www.vodic.ba>
- <http://www.panoramio.com>
- <http://www.sarajevo-x.com>
- <https://www.facebook.com>
- <http://www.rzs.rs.ba/>
- <http://www.opstinasokolac.net>

